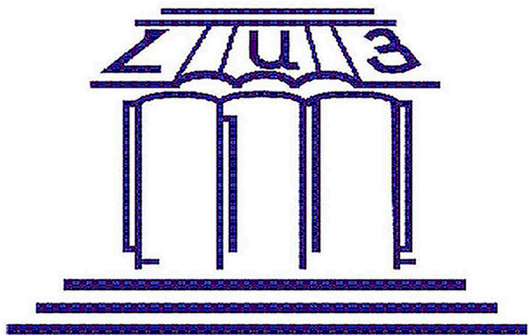

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ու նշ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԱՐԱՔՍ

„ԵՍ ԶՈՒՐՆ
ԻՐԱ ՃԱՄՊՈՎ
Կ Գ Ն Ա...“

Պետական Հրատարակչություն
Յերեվան.—1928

01 JAN 2009

17 9 NOV 2010

891.99

12-85

պ

ԱՐԱՔՍ

„ԵՍ ԶՈՒՐՆ
ԻՐԱ ՃԱՄՊՈՎ
ԿԳՆԱ...”

1807
33645

ՎԻՊԱԿ

ԵՍ ԶՈՒՐՆ
12-85

1.

Անտառը շնչում էր, անտառը խշշում էր. անտառի փեշերով սլանում էր խոշորագեմ ձիավորը:

Դար ու փոսերով անցնում էր հոգնած ձին՝ դոփելով գետինը. գարնան կանաչահոտ քամին շոյում էր ձիու փրփրած ուռնգերն ու ձիավորի քրտնած ճակատը: Նրա ճակատը մերթ մռայլում էր, մերթ պարզվում. հաստ շրթունքները մերթ ձգվում էին, մերթ ծալքավորվում իրար վրա:

Նրա ձեռքերը վարժ էին. ծգում էր ձիու սանձը: Անտառն ու դաշտերը ծանոթ էին նրան, ու նա մտերմական հայացքով էր նայում:

Անտառը վերջանում էր. յերկու կողմից սարեր էին բարձրանում. նրանց միջև նեղ ու յերկար ձգվում էր գյուղի մուգ-կապույտ հորիզոնը:

Ձիավորն անցավ գյուղի ճամպեն. գյուղն ամբողջովին յերևաց:

Յերկու տարի բացակայել էր իրենց գյուղից, յերկու տարի բանել էր հեռու հանքերում. այժմ գյուղն ափսոսա փոխված էր յերևում ու հայացքն ափսոսա ուտար:

Հեռու չե՛ր յեղել—գլուղի պատկե՞րն եր մոռացել, թե՞ իսկապես գլուղն եր փոխված, մըտմըտում եր ձիավորը:

Արեամուտան եր. կարմիր ու ծիրանի շողերը տենդորեն խաղաեցին ձիավորի աչքերը. շողերը ծգվեցին նրա կապույտ բլուզին ամրացրած՝ «Մոպը»-ի կարմիր նշանին. նշանը շողաց գլուղի սկզբին:

Ձին վնչացրեց տերտերի քանդված ջրաղացի մոտ. միքիչ ել անցներ, իրենց տունն եր: Նա սպասողական ու լարված հայացքով հետեւում եր գլուղի տնակներին:

Գլուղը խաղաղ եր. կայտառագեմ մանուկները վազվզում էին իրար քամակից, և ձիավորին հանդիպող աչքերն աֆնպես վախտ էին ու աֆնպես հյուրընկալությամբ էին ժպտում...

2.

Իր մի աչքի լուսի պես պահած՝ մի հատիկ չեզր, արևի մալը մտնելու հետ, Մուքելը գոմը քշեց ու վերադարձավ, գլխիկոր նստեց խրճիթի շեմքում:

Մուքելի տղան շեմքի մեջտեղը կանգնած՝ փաշտ եր տաշաշում, հեռն ել մեզմ սուլում:

Մուքելը գլուխն որորում եր.

— Գարունքանում ա, մի բուռը սերմացու

նը նստել եր կողքին. կարծես նոր սիրահարներ լինելին,—կամացուկ խոսում էին:

Նոյեմը հոր կապոցներն եր բացում. Ալեքսանն ամեն մեկի համար մի-մի նվեր եր բերել: Յերեխաները մերկ-մերկ թափվում էին նվերների վրա ու կրծքներին սեղմում:

Թեյից հետո Ալեքսանը յերեխաներին շուրջը հավաքած՝ իրեն ընկերների նկարներն եր ցույց տալիս: Յերեխաները հետաքրքրությամբ նայում էին նկարներին, իրար ձեռքից խլում էին և լսում Ալեքսանի տեղեկութունները նրանց մասին:

— Երեխեք ջան, սրանք իմ ընկերներն են, հանքերումն իրար հետ էլինք բանում... Այ, տեսնո՞ւմ եք ես մարդին,—ցույց տվեց մի նկար՝ կարճահասակ, դեմքը յերկարավուն, աչտերի վոսհերը ցցված մի բանվոր եր:

Քելը նայում էր խոժոռեց Ալեքսանն ու շարունակեց.

— Մտիկ տա՛ւ կախ բանում էլինք, մին ել՝ կողքի խրճիթից դուլֆացել եր հանքի տակ... րի իրիկունը» մոռացած բարկալակեցի ու դուրս նեղ ճամպին, վորի վերջում խաչված տան պես կանգնել եր գլուղի ժամը:

Ոհանի կինն ամեն կիրակնամուտ ժամ եր գնում, աղոթում: Ելի կիրակնամուտ եր. յերեխաները տանը ժանգոտ լալիս էին. մալըր գնացել եր...

— Իհնչի՞ վոր, ապի,— զարմացած հարցրին յերեխաներն ու հաշիցին հորը:

Շուրջը բոլորած՝ նրանք մերթ նկարներին ելին նաչում, մերթ Ալեքսանի շարժվող ծնոտներին: Կինն ել նրանց հետ, մի յերեսի պես, հետաքրքրությամբ լսում էր: Ալեքսանը պատմում էր հանքերից:

Դեռ հանգստանում էր: Արև էր, տաք էր. դուրս չեկավ. պտտում էր իրենց բակը:

Այնպես տխուր էր ու աղքատիկ, աչնպես ցածրիկ էր խրճիթը. քաջում էր և մտածում՝ ծնոտներն իրար հպած: Յերեխաները կախվում էլին նրա ձեռքերից:

Ալեքսանի սիրտը ցավում էր, նաչում էր շրջապատին ու ասում.

— Հետո ի՞նչ պիտի անենք, յերեխեք ջան:

Յերեխաները պելվում էլին հոր յերեսին ու պաշտառ աչիկները մտախոհ թարթում:

Հարևանները հավաքվեցին Ալեքսանի մոտ և յերկար խորհրդակցեցին իրենց վիճակի շուրջը:

Նրանք, չորս հարևանները հետևում էլին նրա խոշոր դեմքի շարժումներին, հետևում էլին խոշոր ծնոտներին:

— Բա ի՞նչ պետք ա անենք, Ալեքսան:

— Ես տարվա սերմացու չունենք:

— Դու ի՞նչ պետք ա անես:

— Մի բան կանենք, հեշտ ա... — պատասխանեց Ալեքսանն ու հանկարծ հիշեց. — Եկեք մի ետևց իրար հետ գնանք գեղը ման դանք. տեսնեմ ի՞նչ թագա բաներ կան...

— Գնանք, Ալեքսան, ըտենց ա, տեսնենք... — ասացին հարևաններն ու միասին գնացին:

Յերեխաները միքանի վալրկյան մնացին կանգնած, հոր յետևից նաչելով:

4.

Հինգը քաջում էլին մի շարքով:

Հողագուշն դեմքերի աղոտներում մի ընդհանուր միտք էր ծլել. հինգը քաջում էլին կողք-կողքի: Չորսը ձեռքերը ծոցները դրած, իսկ մեծ տեղի մարդը ձեռքերն ազատ գցում էր: Նա դրլ-խաբաց էր. կապույտ բլուզի վրա, կրծքին «Մուլը»-ի կարմիր նշանը փայլում էր:

Չորսը շփում էլին մորուքները, չորսը փափախներ ունեցին. մեջտեղի մարդը մորուք չէր թողել ու ճակատը բաց էր:

Յերե և չորսը թեժանում էր, ձեռքերը հանում էլին ծոցներից, փափախները քսվում էլին իրար. նրանց հնամաշ տրեխները քիթ-քիթ տրուրում էլին:

Ջրաղացի քարերի պես ամուր ծնոտները շարժելով խոսում էր Ալեքսանն ու նաչում չորսի յերեսին:

Նրանց վոտնաձայնից փողոցում քուշուշ ա-
նող հավերժ ուրուվելով՝ փախչում ելին պատե-
րի տակ:

Գյուղացիները բարձրաձայն վիճելով, գյուղ-
խորհրդի գրասենյակից ելին գալիս կամ դեռնոր
ելին գնում աջատեղ:

Հանդիպած գյուղացին բարևում եր Ալեքսա-
նին, ապա մի փոքր յերկար նայում նրա վրա...

Գյուղի կուսբիլի քարտուղարը, Բարսեղը
դեռ հեռվից նկատեց Ալեքսանին ու ժպտալով,
վազեցավ հասավ նրան, ամուր սեղմեց ձեռքը:

Մանկության ընկերներ ելին յեղել, հին բա-
րեկաճներ ելին. կարոտալի աչքերով իրար նա-
յեցին:

Նրանք առանձնացան. միքանի ըուպե կամա-
ցուկ խոսում ելին. չորս գյուղացիները վտաքերը
քսաքստացնելով անհանգիստ սպասում ելին:

— Եսոր իրիկունը ժողով ունենք, կգաս, —
ասաց Բարսեղը:

— Իրիկունը կգամ, շատ կխոսենք... — ու յեր-
կու հին ընկերներն ուրախ բաժանվեցին:

Տերտերի տղան, կազ Պապուշը, վորին գյու-
ղացիները վորպես ուսումնականի վարժապետ
ելին ասում, փողոցում կանգնած՝ մի գյուղացու
հետ խոսում եր:

Հինգը, յերբ մոտեցան նրանց, նա յեա-յետ
քաշվեց, բարեկց Ալեքսանին.

— Պաժալուստա, խնդրեմ, ճամպա տամ ձեզ:
Ալեքսանը չժպտաց, և ծնոտները չշարժե-
ցին, միայն գլխով պատասխանեց բարեին, ու
հինգն անցան:

Պապուշը քթի տակ յերգելով, ձեռքերը մեջ-
քին դրած, մինչև վերջ աչքը չհեռացրեց հնգի
շարքից:

Նա կողքի գյուղացուն հարցրեց, թե ուր և
ինչի ելին գնում նրանք. գյուղացին թափահարում
եր ուսերը.

— Բալքի գործ ունեն...

Պապուշը կաղալով հոռուներեն ինչ-վոր յերգ
ձայնելով, գնաց դեպի Պետրեյի տունը:

5.

Հինգն իրար յետևից ներս մտան:

Յերիտասարդ պաշտոնյան, վոր սեղանի ա-
ռաջ նստած գրում եր, գլուխը բարձրացրեց:

— Վարկավորող ընկերության նախագահը
դուք եք:

Հաստատաբալ առաջ գնաց Ալեքսանը:

— Այո, յես եմ, — պատասխանեց պաշտո-
նյան ժպտալով:

— Ընկեր, մեր խնդիրքը դե լսեցեք, — շա-
րունակեց Ալեքսանը պողպատի ձայնով. — մեր
տնտեսութունն առաջ տանելու համար միջոց-
ներ չունենք, վարկ ենք ուզում. ես հինգս ենք,

իրար հետ համաձայնվել ենք,—չեա գործով,
ցուց տվեց ընկերներին:

—Առաջ չեկեք, ի՞նչ եք քունջումը կանգ-
նել, մեր գործն ա, խոսացեք, ելի,—ասաց Ալեք-
սանը նեղացած տոնով:

—Հնկեր ջան, մենք ել եդ ենք ասում, ինչ
վոր մեր հնկերացու Ալեքսանը,—ասացին մյուս-
ներն ու կամաց-կամաց առաջ գնացին:

—Նստեցեք, գլուղացի ընկերներ,—քաղաքա-
վարությամբ առաջարկեց վարկալին ընկերու-
թյան նախագահը:

—Դու մեր գործն աջողակ արա, եսենց ել
լավ ա,—ասաց կարճահասակ, մի աչքն ել հատ
ընկած Մուքելը: Իսկ սեամորուս Ռհանը, բար-
ձրահասակ Յեգորն ու բարակ Գարոն նստեցին:

—Ի՞նչ միջոցներ ունեք,—հարցրեց պաշ-
տոնյան՝ գլանակը վառելով և աչքը չհեռացնելով
Ալեքսանի կրծքի նշանից:

—Մենք կասենք, հրեն թող գլուղխորհրդի
նախագահն ել հաստատի, քանի վոր մեզ լավ ա
ճանաչում,—ասաց Ալեքսանը, շեշտակի նայեց
գլուղխորհրդի նախագահի աչքերի մեջ ու հեն-
վեց սեղանին:

Գլուղխորհրդի նախագահը մի կողմում, սե-
ղանի առաջ նստած լսում եր գլուղացիներին,
ուշուշ պատասխանում: Նայում եր հնգի կողմը,

գլուխը քորում. ախանջը բռնած՝ լսում եր կող-
քի գլուղացիներին, նույն ասածը նորից հարցը-
նում և աչքերը սրած անվերջ նայում եր Ալեք-
սանին:

—Ես Մուքելը մի հատ չեզ ունի, ես թուխ
մորուքովը,—Ալեքսանը ցուց տվավ Ռհանին,—
մի հատիկ ե՞ծ ունի ու մի բոլուկ ել երեխեք:
Յեգորն ու Գարոն մի-մի չեզ ունեն, միքանի վոշ-
խար ու ելի շատ երեխեք:

Նրանք հոնքերն անընդհատ շարժում ելին,
տրեխները քսում գետնին: Մուքելը բթամատերը
պտտում եր:

Ռհանը չսպասեց, վոր Ալեքսանն իր մասին
ասեր. ինքը կմոռնեց և դեռ չսկսած՝ հուզվել եր.

—Ամենաանմիջոցը վոր կա, ինքն Ալեք-
սանն ա. ես մարդն երկու տարի Ալլահվերդի
հանքերումը բանեց. ընդուր թողեց, վոր վոտ-
ներին ցավ ա պատահել, կարում չի ել բանի.
մին ել ընտանիքի պատճառովը եկավ գեղը: Հի-
միկ համաձայնվել ենք, վոր իրար հետ ֆողի
գործ անենք:

Վարկալին ընկերության նախագահն ուշա-
դրությամբ նայում եր Ալեքսանին, վորը հիշո-
ղություններով տարված՝ գլուխը կախել եր սե-
ղանի վրա: Գլուղխորհրդի նախագահը վոտից
գլուխ չափում եր Ալեքսանին:

Ալեքսանը գրադեա եր, կարգաց.
✓ «Յերկարասե վարկ (վեց տարի ժամանա-
կով), սերմ, գութան՝ կոլեկտիվ անտեսութեան
համար...

Ու ստորագրեց:

Հողագունն դեմքերը պայծառացան. Մուքե-
լը կոկորդը մաքրում եր:

Յերբ վոտքերը դուրս դրին շեմքից, գար-
նան արևը դիպավ նրանց ճակատին, գարնանա-
շունչ քամին շոյեց նրանց խճճված փորուքները:
Իսկ Ալեքսանը խաղաղ եր, ծնոտներն՝ անշարժ:

6.

Ուշ յերեկոյան Ալեքսանը վերադարձավ ժո-
ղովից. յերեխաները ձագուկների պէս իրար կող-
քի կծկված՝ բնել ելին. կինն արթուն նրան եր
սպասում:

— Հլա նոր ես եկել, դինջանում չես, եդ-
քան ման ես գալիս, ժողովներ ես գնում, յետով
ասում ես՝ վոտներս ցավում են.—յերբ Ալեքսա-
նը ներս մտավ, մեղմ հանդիմանեց կինը ու տաք
թեյը դրեց նրա առաջ: Ալեքսանը ժպտաց.

— Քանի գործ կա, մարդին դինջութուն
չկա,— ու նստեց սեղանի առաջ:

Նա լուռ եր. թեյի բաժակը մոտեցնում եր
շուրթերին ու ցած դնում: Նոր տպավորութիւն-
ներն ազմկում ելին Ալեքսանի ուղեղում:

Փոքր եր գլուղի բլիշի ժողովը, անադ-
մուկ ելին խոսել: Իսկ աչնաեղ, հանքերում յերբ
ժողով եր լինում—ահուելի հսկայի նման բազմու-
թյունն ասես մոնչում եր, վոնց վոր հրեղեն շուր-
թեր լինելին, ենպէս ելին խոսում ու ենպէս ելին
նայում նախադահին...

Իսկ աչստեղ, աղոտ ժողովում, խոսում ելին
յերկար ու ծանր:

Կինը մտաղբաղ նայում եր Ալեքսանին. նա
դեռ մի բաժակ թեյը չեր խմել...

7.

Յերեխաները հայրերից առաջ ելին անցել,
գնում ելին սերմացուն ստանալու

Ալեքսանը քալում եր ծանր ու մտաղբաղ,
Ոհանն ու Գարոն յերեխաների հետ առաջից ելին
գնում, իսկ Մուքելն ու Յեգորը յետ ու առաջ
ելին մնում: Մուքելը կողք-կողքի նայում եր Ա-
լեքսանին ու շուտով հայացքը փախցնում:

Մի պառավ կին աչքերը սրբելով արագ
գնում եր. նրա փոքրիկ թոռը առտին եր նա-
յում ու թնկթնկալով նրա հետ վազում:

— Մարդիս գլուխը ջարդեցին ու ֆոդս ել
զավթում են, գնում եմ նախագի կուշտը:

Թոռը ձգում եր փեշից.

— Արի, տատի...

Ալեքսանը քալերն արագացրեց ու գնաց

ներանց չետելից: Մուքելը, Յեգորը նաչում ելին քամակից:

— Ամեն գործի մեջ խառնվում ա, առա ի՞նչ ցավդ ա կտրել. հմիկ մեր գործը թողեց... — առաջ Մուքելը. Յեգորը գլուխը ամբարցրեց:

Նախագահին շրջապատել ելին գյուղացիներն ու բոլորը դժկամ արտահայտություն ունեցին: Նախագահը ժպտում եր.

— Ադա՛, չլա տարեք, ելի՛. տեսնում չեք՝ յես ել իսկի շունչ չեմ կարում քաշեմ...

Նախագահի միտքն ուրիշ բանով եր զբաղված, կարծես չեր լսում նրանց:

— Ախր նախագահ ջան, ախպեր ջան, մեզ լսում չես...

Նախագահը հեգնանքով պատասխանեց.

— Պա՛, զսում չեմ. առա ձեզանից ել քիչ բան եմ հասկանում, բա ինչի՞ ընտրեցիք:

Գյուղացիները նայեցին իրար չերեսի:

— Պապուշն իմ հողիցն իրա հողի մեջ ա գցել, երեխիս ել են ուրը տերտերը ծեծել եր, — խոսեց մի գյուղացի:

— Ով բերանը բաց ա անում՝ Պապուշ, Պապուշ. ախր նա եղբան ել փրասակար մարդ չի: Հմիկ նեպ ա, հասկանում չեք դուք, բեյիներդ մտնում չի, ուսումնական մարդ ա, թող դինջ ապրի...

— Յես ասում եմ չե՛, դու սխալ ես, — ասում եր գյուղացին:

— Յես ել ասում եմ չե՛, դու յես սխալ. — պնդում եր նախագահը:

Ներս մտավ պառավ կինն ու աղաղակելով հրեց գյուղացիներին, մոտեցավ նախագահին.

— Նախագահ ջան, ես մի հեսն ել ա կանջիդ քամակը չգցես, ֆողս զավթեցին, ես մի չեթիմին վոնց պահենք, — ցույց տվեց թոռանը, վոր թնկլթնկալով կախվել եր տատի փեշերից. — Մարդիս գլուխը ջարդեցին, հրեն տեղաշոր ա ընկել:

— Թամամ մեղք ա, նախագահ, — բացականջեցին գյուղացիները:

— Այ պառավ, շատ կովարար ես, մարդի զահլա յես տա՛... — խոսքը կիսատ մնաց. կապույտ բլուզով մարդը կանգնեց շեմքին, հոնքերը խոժոռած:

Բոլորի հայացքը դարձավ դեպի շեմքը. նախագահը գլուխը քորեց.

— Այ պառավ, դե լավ, ելի՛, կգանք, կվերջացնենք, մեր գլուխը մերը չի, գործի մեջ խեղդվել ենք:

— Մեր գործերն ել, մեր գործերն ել, — ձայն տվին գյուղացիները:

— Ընկեր Արեքսան, տեսնում ես՝ վոնց են շշկլացնում, մի գեղ ա — մի նախագահ... — առաջ նախագահը խորամանկ ու շոյող ժպիտով:

— Ալեքսան ջան, արի, արի,— կանչեցին գյուղացիները՝ նրա կողմը նայելով։

Ալեքսանն առանց ժպտալու մոտեցավ նրանց։

— Նախագահ, եղ պառավ կնիկն եսքան վախտ կանգնած ա, մի պատասխան տուր. ըտենց-ների գործը պետք ա շատ թեղ վերջացնեք...

Բառերը հնչում էին պողպատի պես։

— Դե պտի ասենք, վոր ես գեղի սախագահը չեա եմ, չեա ել իմ գործը գիտեմ,— պատասխանեց նախագահը։

— Հենց են ա, վոր երևում չի, հե, թե գիտես, ընդունր վոր ես կնիկն եսքան գնում ու գալիս ա... — վրա բերեց Ալեքսանն ու շարժվեց դեպի շեմքը։

Գյուղացիները գնացին Ալեքսանի չետեից. գյուղիսրորդի նախագահը կարմրեց, դեղնեց ու խեթ նայեց չետեներից։ Իսկ պառավ կինն աչքերը սրբելով՝ իր թոռան հետ գնաց։

Սերմացուն տանում էին. չերեխաները հարաչրոցով վազում էին քամակից։ Փողոցն առանձին կենդանություն եր ստացել. վոնց վոր հարսանքավորներ լինելին, աջքան ուրախ էին սերմացու տանողները։ Յերբ սերմացուն խրճիթների առաջ ցած դրին, կանաչ գուրս չեկան ու սիրալիր ժպտացին իրար չերեսի։

Ալեքսանը լուռ նայում եր.

Կաղ Պապուշը մոտեցավ նրան.

— Մի գեղացի չենք ու երկու տարի չա, վոր իրար չենք տեսել. թամուզ պրորետար ես դառել, մեզ հետ ել չես խոսում։ Արի՛ք, արի՛ք, մի ես ձեր թաղա ընկերութենն ըսենց կամպանով տանեմ, մի-մի թաս արաղ խմացնեմ։

— Յես շնորհակալ եմ, գործ ունեմ, — հրաժարվեց Ալեքսանը։

— Ալեքսան, մարդի խնդիրքն ինչի՞ չես կոտրում,— ասեց Մուքելը հանդիմանական տոնով։

— Պատիվը վո՞րն ա, են ա տեսանք իրար, էլի։

Կաղ Պապուշը նեղացածի պես հեռացավ։

«Ե՛ս ինչ թավուր մարդ ա մեր Ալեքսանը, վոչ պատիվ առնել գիտի, վոչ պատիվ տալ», մտածում եր Մուքելը՝ աչքի մեկը փակած։

Իսկ Ոհանը գոհունակությամբ շփում եր մորուքը, հասկանում եր Ալեքսանին և չեր դժգոհում։

Ալեքսանի մեծ աղջիկը՝ Նոյեմը սերմացուների մոտ կանգնած՝ մտածում եր ու ափսոսում, վոր Սերոն աջտեղ չեր, վոր նա չել ուրախանար։

Կանաչ բլրին փոված՝ վոչխարները ծուլ-ծուլ վորոճում էին։ Նրանցից մի փոքր բարձր, բլրի կատարին թիկնած՝ պատանի հոտաղն ել իր

համար զիր եր վորոճում: Սև աչքերի վրա հոն-
բերը զիզած՝ սուր հաչացքը սևեռել եր խոշոր
գրեթին:

Են որը, չերբ կարմիր դրոշակը գլուղը
մտավ, Սերոյի արյունը չեռ եկավ. նոր հոսանքի
հետ գնաց նա ու կոմստմոլ դարձավ:

Սերոն են հովվական համբերությունն ել
չուներ. նրա մաքին հովվական սահմաններն աչժմ
նեղ ելին գալիս. այդ կանաչ բլուրներն աչժմ
նեղ ելին թվում, վոչխարների անմիա վորոճը
գալրացնում եր նրան:

Ի՞նչ անենք, վոր հոտաղ եր ու գիշեր-ցերեկ
վոչխարի չեռեից եր ման գալիս. այդ տառնվեց
տարեկան պատանին ահաբան չեռանդ ուներ, վոր
գիր չե, լեռ քար ել կմարսեր:

Սերոն հաճախ առանձնանում եր ու կար-
դում. մյուս հոտաղները Սերոյից քաշվում ելին
ու գիտուն չորան կանչում:

— Կոմ-սո-մոլ, դա-սա-կարգ, պրո-լե-տա-րի-
ատ... — բառերը հնչում ելին շեշտով, բառերը
ուժգնորեն գնգում ելին, անվարժ հոտաղի բե-
րանից:

Մերթ-մերթ վոչխարները դնչիկները դարձը-
նում ելին զեպի Սերոն, ապշած նայում, վորո-
ճում...

Սերոն զիրքը դրեց գլխի տակ ու մեջքի

վրա պսակելով՝ սկսեց սուլել: Մտքերը բազմա-
շար հոտի պես անցնում ելին ուղեղով, վորոնց
հաշիվը պատանի հոտաղը չեր կարողանում պա-
հել: Թեթև հոգմի պես ժպիտը սահում եր զեմ-
քից, և ինչքան հույսեր ուներ նա:

«Հմի ել չորան չեմ լինի. մինչև չերբ մնամ
եսպես խամ», մտածում եր Սերոն՝ հաչացքը հե-
ռու հորիզոններին հառած:

Կես քնի մեջ, կես արթուն, նրան թվաց,
թե վոչխարների հոտը ժողովե եր, ծանոթ զեմ-
քեր ելին, — բլի՛՛՛ ի կոմսոմոլները նստոտել ելին
ու անընդհատ բերանները շարժում ելին:

Սերոն շուռ չեկավ կողքի վրա ու գոչեց.

— Ընկերա՛րնք, ինձ ել ձեն տվեք, — բայց
«ընկերներն» ապուշ-ապուշ բերանները շար-
ժում ելին:

Սերոն գալրացավ, վեր թռավ տեղից. հո-
տաղ Ասոն դուգուկը ձեռքին վազում եր զեպի
Սերոն, նրա ախանջի տակ սկսեց նվագել: Սերոն
աչքերը արորում եր:

— Սերո ջան, Սերո, գիտուն ջան, ուրա-
խացի, — թռչկոտում եր Ասոն՝ թեք Սերոյի թի-
կունքով գցած, իսկ վոչխարները դանդաղ գած
ելին իջնում:

Կանաչ բլուրներն ու անտառները բուռն
դգացմունքներ ելին անուցել Ասոյի կրծքում: Նա

ընկերասեր եր, Սերոյին շատ եր սիրում. թե վոր նրան մի վտանգ սպառնար, Ասոն գլուխը կտար: Յերգի սիրահար եր Ասոն, դուգուկը փչում եր ու կանաչներում ննջում:

— Արևս վկա, Սերո, իմ ախպեր հնկերն ես դու. մի սհաթ վոր քեզ ես չորումը չեմ տեսնում, սիրտս մի թավուր ա ըլում:

Մեղմ նվագում եր, նրանք ցած ելին իջնում: Ասոն դուգուկը սրբեց ու գրեց թևի տակ:

— Սերո, գիտես եդ տերտերն ու իրա տղեն, եդ Պետրեն ու իրա կնիկը՝ ուղում են հախս կտրեն: Են որը, վոր հախս ուղեցի, տերտերը աչքերը խորտակեց վրես, Պետրեն ել քիթումով ջուղաբ տվեց:

— Ասո ջան, դու քու հախի տերն ես, հիմի մեր իշխանութունն ա, հո նրանցը չի...

— Յես ել եդ եմ ասում, հիմի մեր իշխանութունն ա, հո իրանցը չի,—կրկնեց Ասոն, ապա նայում եր Սերոյի գեմքին, և հավատում, և ժպտում...

Նրանք սուլելով հետևում ելին համրաբայ վոչխարներին:

9.

Մուքելն ուրախ գոմը մտավ, շփեց չեղան մեջքը, նայեց չորս կողմը, գլուխը պտտեց, նայեց չեղան խոշոր աչքերին ու հառաչեց:

— Նեղճ հաջվան, վոնց վոր լիզու առած, հետս խոսելիս ըլի, առանց թալի անասունը բուրջկել ա...—ապա ուրախացած կռացավ դեպի չեղը.

— Յեղը ջան, ես ա հա, մտիկ տանք...—քարը գեմ տվեց գոմի դռանն ու շտապ խրճիթ գնաց: Սերոն հոր գեմքին ուրախության ծալքեր տեսավ ու ավելի համարձակութուն առավ.

— Ապի, մինչև չեբբ պտի ուրիշների համար չորանութուն անեմ, հիմիկ իմ սիրաը վոչխարների հետ հաշտվում չի...

Մուքելը նայեց աղալին և պատասխանեց.

— Հիմի ընկերովի գործ ենք անում. մինչև հունձը հլա սպասենք...

Սերոյի բիբերը լաջնացան, և նա ուրախ բացականչեց.

— Ընկերովի վարուցանքս, ընկերովի ապրումս, ապի...

Մուքելը գլխով արեց. Մուքելի կինը մերթ աղալին եր նայում, մերթ հորը:

— Մտիկ աուր,—կրկնեց Սերոն և սկսեց սուլել:

Քիչ հետո դուրս չեկավ Սերոն. անցնում եր Ալեքսանի խրճիթի կողքով, քաջերը դանդաղեցրեց:

Ներսիս լավում ելին բարձր ծիծաղի հնչյուններ: Ալեքսանն ընտանիքում մեղմ և ուրախ

եր: Պաղում եր յերեխաների հետ, յերեխաների ուրախությունն անսահման եր. նրանք թագրն-վում ելին, դուրս ելին թռչում, հորը բռնում. մայրը ժպտում եր, իսկ Նոյեմը բարձր ծիծաղում:

Սերոն լսում եր Նոյեմի գնդուն ծիծաղն ու սիրտը արփում եր:

«Իմ ապին Նոյեմի հոր հետ բարեկամ ա, գործ են բռնել, հիմի մենք...»:

Նոյեմը դուրս չեկավ ինչ-վոր բան վերցնելու, մեղմ սոււոցը դիպավ ականջին և մասնների ծայրերի վրա թեքվեց սոււոցի կողմը:

— Սերո:

— Նոյեմ:

Բաբախուն սրտերով հանդիպեցին իրար:

— Հիմի մեր ապիները...—ասաց Սերոն:

—...Կուլեկաիվ են,—վրա բերեց Նոյեմը:

Պատի տակ նստած կողք-կողքի, յերկար ժամանակ շնչում ելին: Խրճիթից լսվում եր յերեխաների ուրախ աղմուկը:

Ոհանը պտտում եր իր անակի առաջ. ճակատի կնճիռները բացվել ելին:

— Ալեքսանի պես մարդի հետ գործ բռնելը՝ իսկի ծուռը չի գնա: Ալեքսանը սարի պես մեզ հետ ա, ախր դե ես սաղ իշխանությունն ել մեր քամակին ա,—շնչում եր ինքն իրեն: Կինը գաղտա-

գողի նաչում եր նրա դեմքի շարժումներին. դուռը բացում եր, ծածկում, դուրս եր գալիս շեմքը, ուզում եր նրա հետ խոսել... Իսկ Ոհանը վռչինչ չեր լսում. նոր մտքերը չարխի պես պտույտ ելին գալիս գլխում:

Յեգորի, Գարուի խրճիթներում անսովոր անդորրություն եր տիրում: Հայրերը, վոր հաճախ սրտի նեղությունից ծեծում ելին յերեխաներին, այդ որը ժպտադեմ սեղան նստեցին, յերեխաների հետ բանջարով սպաս կերան և հույսերով մտան անկողին:

10.

Լիք հասկերը խոնարհվել ելին, հինգ վոսկե-գույն արտերը ծովի պես ծփում ելին:

Ամառային իրիկնահովիտ եր. չորս հողադեմ գյուղացիներն ու նրանց մեջտեղ Ալեքսանը պղզել ելին արտերի դիմաց:

Հովիտ որորում եր հասուն հասկերն ու ցոր-նահոտը ողում տարածում. գյուղացիները լիաթոք շնչում ելին ցորնահոտ ողը:

Մուգելը հատ ընկած աչքը խփած՝ նաչում եր արտերի յերեսին. նրա հայացքն անհանգիստ եր, կարծես լալն բացած մի աչքով ուզում եր կուլ տալ հինգ հասուն արտերը:

Ջրաղացի քարերի պես Ալեքսանի ծնոտները շարժվեցին, ու նա բացականչեց.

— Ըսկերախնք, մեր երեխանց հայր հասավ. մեր կողքերի վրա, գլխի, թե ինչու: Եսենց քոմակով առաջ կերթանք ու լավ կապ-րենք...

— Եղպերս, Ալեքսան ջան, քու ասածն ա. — պատասխանեց Ոհանը:

Յեգորն ու Գարոն գլուխները տմբացրին գոհունակությամբ:

Մուքելը քթի տակ շնչաց.

— Հլա մեկ մտիկ տանք, թե ուր կհամենք. բալքի հենց ըստի չե՛լ վտան ենք ըլում:

Ալեքսանը նայեց Մուքելին, առանց խոսե-լու. Մուքելը հայացքը մի կողմ շուռ տվեց:

Ողբ հաճելի չեր, քամին՝ քնաբեր: Յեգորը գլուխը հակած՝ ննջում էր, մյուսներն էլ իրենց մտքերով ելին տարված. հասուն հասկերի պես գլուխները կախեցին հողի վրա:

Ալեքսանի ականջին խուլ հարվածներ կպան. հիշեց հանքերը:

Գյուղից նոր էր գնացել, շուտ բազուկ-ներով հանքը փորում էր: Իրեն հետ, չերկաթի պես ամուր կամքով ընկերներ ուներ, ընկերներ կապույտ բլուզներով, հանքերի հետ կռվի բռնը-վող: Ինչքան հավատ ունեցին դեպի նոր աշ-խարհը, ինչքան անձնվեր էլին մեկ-մեկի համար:

Ենտեղ, մի աղմկոտ ժողովում Ալեքսանի դիմումը քննեցին. ընկերները խոսեցին, ընկեր-

ները համաձայն ելին, Ալեքսանն անցավ կուսա-կցության շարքերը:

Գյուղն ուրիշ աշխարհ էր, հանքերում ուրիշ աշխարհ էր. վարժվում ու կոփվում էր Ալեքսանը, չերբ պատահարի հանդիպեց — վտաններն սկսեցին ցավել, ու տանից նամակ ստացավ...

Ի՞նչպիսի վշտով նա բաժանվեց ընկերներից, նրանցից հետո ինչքան մոռաց էր իր խրճիթն ու իր անասնությունը:

Դժմը, դժմը... մի հուժկու հայացք նայում էր կողքից. այն ընկերն էր, վոր իր կողքին էր աշխատում, վոր հաճախ նայում էլին իրար ու վողկորվում:

Հանկարծ Ալեքսանը թևը խփեց հողին ու պթափվեց. քրտինքը սրբում էր ճակատից:

Կարծես մեկը բռնում էր, կարծես սիրտը թռչում էր, նորից հանքերն էր ուզում, բայց վտռերը ցավում էլին... Նա մոռացվեց:

Մուքելի աչքի առաջից հինգ արտերը հինգ մեծ հոտի պես փախչում էլին. հիշում էր հոր հարստությունը, նրա գոմը՝ վոշխարներով լիքը:

Ոհանն ու Գարոն են գլխից աղքատ մինչև ես գլուխ, բացի աղքատությունից ուրիշ բան չե-լին կարող հիշել. նրանց համար ցանկալի չեր անցյալը վերհիշել, այժմ հույսերը կապել էլին կողքերի վրա:

Ոհաննէ Կարմիր բանակում մի տղա ունեւր. կոլ-
լեկտիմը ու նա մի-մի հուշներ ելին:

Կոլլեկտիվի յերեխաները վազում ելին դե-
պի արտերը. վոտաբորիկ ու գլխաբաց ելին, յե-
րեաներն արեւից աչրված, հագներին՝ չթի մաշ-
ված շորեր: Նրանք իրենց ճիչներով սթափեցրին
հայրերին:

— Ապի, ապի, — աղաղակելով ընկան հայ-
րերի գիրկը:

Ալեքսանի ամենափոքր տղան փախավ գոգից
և թռչկոտելով՝ մի փունջ հասկեր քաղեց:

— Ապի, մենք ել, մենք ել ենք ուզում, —
թնկթնկացին մյուս յերեխաները:

— Դուք ել քաղեցեք, բալիկներ. — վրա բե-
րին հայրերը:

Յերեխաները թռչունների պես ֆռռալով
կանգնեցին արտերի կողքին և դեղին հասկերից
մի-մի փունջ կրծքներին սեղմած՝ թե-թեկի դցելով
վազեցին տուն:

Նրանց յեակից հայրերը ժպտում ելին:

Ճանապարհին ուրիշ յերեխաներ հարձակվե-
ցին, վոր նրանց փնջերը փախցնեն. ով կարող
եր մի շուղ անգամ փախցնել նրանցից. բոլորը
միասին հաղթեցին:

Ալեքսանի կինը շեմքում նստած շոր եր կար-
կատում. յերեխաները բղավեցին.

— Նանի, մեր արտի ցորենը...

Մուքելի կինն ավելը վեր գցեց շեմքում.

— Ահա, եզ մեր արտերիցն ա:

— Հա, հա, ապի, — աղաղակում ելին յերե-
խաներն ու թռչկոտում:

Հոգմի պես թեթեւ, դուրս վազեց Նոյեմը՝
շեկ մազերի խուրձերը թիկունքին թափթփված.
Նա իր ուրախութունը միացրեց մանուկների
ուրախությանը: Սրա, նրա թեկից եր քաշում,
վոր մի բան հարցնի, սակայն վոչ մեկը տեղում
չեր կանգնում. Նոյեմը ծիծաղից թուլանում եր:

Հինգ հարևանուհիները, մոտեմոտ բոլորած,
սիրով դրուցում ելին. խոսում ելին իրենց հա-
սուն արտերից, ուրախանում ելին ձմեռվա պա-
շարի համար:

Այլի Կատարը վորտեցից-վորտեղ գուլպան
դործելով յեկավ նրանց կողքը, ճաղերը շարժում,
սուս լսում եր և մեկ-մեկ աչքը հառում Պետրե-
լի տանը, վորի բալկոնը նայում եր դեպի հինգ
խրճիթները:

Պետրեյի կինը՝ Սոփոն դուրս յեկավ բալ-
կոնը. մատներին մատանիներ կալին ու գլխինը՝
խաս եր: Նա կեղտոտ ջրերը շարտեց դեպի
խրճիթները, նաչեց, նաչեց ու քիթը սրբեց,
շարտեց նրանց կողմը:

Ալեքսանի կինն այդ բանը նկատեց, մեջքը

դարձրեց նրա կողմը. մյուսներն ել այդպես ա-
րին:

Կատարը մեկ նրանց եր նայում, մեկ Սո-
փոյին. Սոփոն աչք-ունքով ուտում եր նրանց:
Կատարը նշով եր քաղում ու չեթե նրանց
չհանդիպեր, վորքան ախուր ու աննշով պիտի
անցներ այդ որը:

Յերեխաները նայում ելին Սոփոյին, թշերն
ուռցրել ելին ու կանգնել: Մալրերը բռնեցին
յերեխաների ձեռքերն ու քաշվեցին խճիթները:

Կատարը գուլպի ճաղերը շարժելով՝ գնում
եր դեպի Սոփոն, մին ել կաղ Պապուշը նրանից
առաջ բարձրացավ բալկոնը. Կատարը ճամպեն
փոխեց, թեքվեց ուրիշ կողմ:

Պապուշը հաճախ եր այցելում Սոփոյին.
գլուհն այդ մասին խոսում եր, վոր վարժապետ
Պապուշը Սոփոյի սիրեկանն ե:

Սոփոյի Պետրեն ծերացած մարդ եր, իսկ
Պապուշը դեռ ջանել եր և ուսումնական. Սոփոն
թուփը կուլ եր տալիս նրա համար... Իսկ Պա-
պուշը «Անուշիկ Սոփիա» չեր ասում ու հաճախ
նրա մոտ լինում:

Սոփոն Պապուշին ներս հրավիրեց. դռները
ծածկեցին:

11.

Գլուխը կախ, տերտերը ժամ եր շտապում:
Սաոն փոխարնները քշում եր, չերք տեսավ տեր-

տերին, հոտի առաջն ընկավ ու տերտերի ճամ-
պեն կտրեց.

— Տերտեր, հախա տալիս չե՞ք:

Տերտերը չեա-չեա քաշվեց ու չորս կողմը
նայելով՝ պատասխանեց.

— Որհնչալ լինիս, գավակս, միքիչ ել
սպասիր:

— Միքիչ-միքիչ չգիտեմ. դու չել, Պետրեն
ել հախա տվեք, թե չե՝ հիմիկվա դատաստանն
ուրիշ ա, հա:

Հոտը կանգնել եր փողոցի մեջտեղում:

Սաոն ձեռքերը դրել եր մեջքին ու դուրու-
կը խրել գոտու մեջ: Տերտերը սեղմել եր առամ-
ներն ու քիչ եր մնում աչքերով Սոփոյին ուտեր:

— Յերես առած. անիծվես, ժամիցն ուշա-
ցա,— փնթփնթաց տերտերն ու գնաց:

— Վոչ ավետարանիցը, վոչ ել ժամիցն եմ
վախում, տերտեր...— բզավում եր Սաոն:

Տերտերը ժամի առաջ մի փաթաթան
թուղթ գտավ. դողդողալով, առ աստված կանչե-
լով՝ փաթեթը բարձրացրեց, կարծում եր՝ փող
եր: Հանկարծ չերեսը ծամածռեց, թքեց.

— Ամեն տեղ մարդի առաջն են գալիս ա-
նորենները:

Մի հեղափոխականի պատկեր եր... ձեռ-
քում ծալծլեց, ճմլտեց ու շարտեց ժամի պատի
տակ:

Մի չերեխա նկատեց ու վազելով չեկավ
փախցրեց ծաղծլած նկարը: Յերեխաները հա-
վաքվեցին աչդ մեկի գլխին ու նկարը բացում
եւին, իրարից խլում: Տերտերն ահով ժամը
մտավ:

Ասոն վոչխարի կեսը տերտերի գոմն արեց,
կեսը քշեց Պետրեւի տունը:

Դուրսը մարդ չեր չերեւում. բարձրացավ
բալկոնը, միքանի անգամ բղավեց. դուրս չեկան:
Ստուգելու համար, թե տանը մարդ կար, թե
վոչ, լուսամուտից նայում եր: Հանկարծ դուրս
չեկավ Սոփոն՝ կարմրատակած, ձեռքը դողալով,
ուզում եր խփել Ասոցի գլխին:

Ասոն բռնեց ցուլց տվավ:

— Դու ի՞նչ ունես, վոր իմ շուշիքը մտիկ
ես տալիս, դառավո՞ւ էս:

— Ի՞նչ կըլի, վոր մտիկ տանք. հախս տվեք,
հախս եմ ուզում...

Պապուշը չհամբերեց, դուրս չեկավ՝ ձեռքե-
րը մեջքին դրած:

— Ե՛յ, միքիչ աստարո՞ժնա, կնիկարմատի հետ
կարգին վարվի, ձեզպեաները կուլտուրան փչաց-
նում են, հասկանո՞ւմ ես:

— Աստարո՞ժնի-մաստարո՞ժնի չես գիտեմ
վոչ, հախս տուր, պրծավ գնաց, թե չե դատա-
րանով կառնեմ:

— Ի՞նչի՞ պիտի ձեզ եղբան լեզու ունենա-
լիք, վոր...

— Լիզու չե՞լ ունեմ, իրավունք ել, — պատաս-
խանեց Ասոն ու թփթփացնելով՝ սանդուղքներով
իջավ:

12.

Մայրերը հացը կապեցին չերեխաների թի-
կունքին ու ճամպեցին հայրերի մոտ:

Կոլլեկտիվն իր արտերը հնձում եր. հասկե-
րը հևալով փռվում ելին:

Ալեքսանը հագել եր իր հին բանվորական
բլուզը. հայացքը համառ ու լարված՝ փռում եր
հասկերը:

Յերեխաները մեծ յեռանդով ոգնում ելին
հայրերին, խուրձեր ելին կազմում հնձված հաս-
կերից, հաճախ նայում ելին Ալեքսանի գեմքին և
նրա կարգադրությամբ շարժվում:

— Ա՛յ, բալեք ջան, ապրեք, ես ձեր հացն
ա, մեծ ու պուճուր իրար քոմակ արած՝ հողից
վոսկի չենք հնձում. — ասում եր Ոհանը:

Մոտիկ կալերից գլուկացիները հաճախ դա-
լիս ելին կոլլեկտիվի աշխատանքներին նայելու:
Կաղ Պապուշի կալը կոլլեկտիվի արտերին շատ
մոտ եր. Պապուշը ծղնոտի գլխարկ եր ծածկել,
տերտերը հանել եր փարաջին, աշխատում ելին:

Պապուշը հաճախ նայում էր դեպի հինգր-
շերը Ալեքսանի հայացքը հանդիպում էր նրա հա-
յացքին, շրթունքները կրծում էր և ինչ-վոր քթի
տակ շշնջում:

Ալեքսանը հոգնած էր, նստեց հանգստանա-
լու. Ոհանն ու Գարոն ել գերանդիները ցած գրին:

— Ալեքսան, քու վոտները ցավում են, գործ
մի անիլ, ետենց դրադ նստի, ելի,— ապա Ո-
հանը:

— Յես վոր չաշխատեմ, սիրտս կճաքի...

Պապուշը կաղալով չեկավ նրանց մոտ. ձեռ-
քին «Սորհրդալին Հայաստան» էր բռնել, դեմքին
բռնազբոսիկ մի ժպիտ էր խաղում:

— Վատ պանիմացու, սոցիալիստական արտ
էք ցանել, սոցիալիստական անտեսություն էք վա-
րում, ա՛յ. — խփեց ձեռքի թերթին, ես գաղթի
պրագրեստի էք գնում և պետք ա դնաք: Մենք
չենք ուզում, վոր ես չքավորությունը վերանա,
պոլիս հավասարություն լինի: Ենպես չի, ընկեր
րաբոշի, — դարձավ նա Ալեքսանին:

Ալեքսանը լուռ, հեգնորեն նայում էր նրան:

— Հրամանք ես, ադա՛ Պապուշ, ուզես-չու-
դես ետենց կըլի, — պատասխանեց Ոհանը:

Պապուշը շրթունքները լպտելով՝ պատաս-
խան էր վնասում. կարճ վոտքին ուժով հենվե-
լով՝ ավերացրեց.

— Յես ի՞նչ ադա, հիմի դուք էք աղաներ:
Ալեքսանը ժպտաց. Յեզորը գլխով հաստա-
տում էր թե մեկի, թե մյուսի ասածները:

— Եդ սերմը ձեզ փեշքաշ կանեն, չե՞...

— Հո տերտերի խեչհամբուր չի՞, — պատաս-
խանեց Ալեքսանը ամուր ծնոտների արանքից:

— Յենտրի բոլշևիկ ես, հա՛, — ապա Պապուշն
ու կաղալով հեռացավ:

Մութերը դժգոհությամբ դեմքը կնճռոտեց.
«Ես Ալեքսանը շատ կոպիտ ա վարվում, Պապուշն
իրա համար, խաթրով մարդ ա, համա սա երե-
սին խեթ ա մտիկ տալիս, հետը չուս չի գնում»:

Ոհանը սիրում էր Ալեքսանի համառ հայաց-
քը, նրա ամուր ծնոտների հանդեպ մի տեսակ
պատկառանք էր զգում և պաշտպանում էր նրա
խելացի դատողությունները:

«Մարդ ըսենց պտի, Ալեքսանի պես դալիմ,
վոր գնան, իմանան...», — մտածում էր նա:

Մինչև դաշտալին աշխատանքների վերջա-
նալը ամեն իրիկնապահ հինգն իրենց չերեխա-
ների հետ, հոգնած, վերադառնում էլին տուն:
Կանաչք աշխատավորների համար կերակուր ելին
չեփում, հաց ելին փռում, հայրերն իրենց չերե-
խաների հետ ընթրում ելին, մի փոքր զրուցում
և անկողին մտնում:

Ամեն իրիկնապահ նույնը սրտատրոփ սպա-

սուս եր Սերոյի վերադարձին. գլուխը հանում եր խրճիթից ու ժպտում հոգնած Սերոյին:

13.

Ալեքսանը նստել եր լուռ, ձեռքերը ծնոտներին տակ հենած. յերեխաներն ընկել ելին ծընկներին ու նայում ելին հոր դեմքին: Նրանք սպասում ելին, վոր Ալեքսանը կատակեր իրենց հետ, բայց նրա դեմքով ժպիտ չեր սահում, և դեմքի մկանները չելին շարժվում:

Յերբ նա մենակ եր մնում, մտքերը պաշարում ելին նրան,—աչդ ժամանակ նա թախծում եր:

Սովոր եր գնդան հանքերին, բազուկները սովոր ելին աշխատանքի, աշխատանքը լցնում եր նրա սիրտը, աշխատանքի ժամանակ նա չերբեք չեր տխրում:

Հիմի աշուն եր. դաշտային աշխատանքները վերջացել ելին, ու ի՞նչ պիտի աներ, մտածում եր նա, հանկարծ ցնցվում եր, վտարերի վոսկրները կարծես ճշում ելին ցավից, ցավը խփում եր ուղեղին. «Թե վոր վոտներումս ցավ չըլեր, չես եսենց չելի նստի. վոնց վոր զոնաղ ըլեմ, հսենց եմ նստել...»:

Աշուն եր. դուրսը—քամի: Բնութչան տխրութունը գլուղում ավելի չե գդացվում, մանավանդ չերր լուսամուտից նայում ես դուրս: Ալեքսանը նայում եր թափփոց տերևներին:

— Ապի,—բացականչեց փոքրիկ տղան.— ինչի՞ չես խոսում:

Ալեքսանն ուշքի չեկավ, շոյեց յերեխայի գլուխը, դեմքը պաշտառացավ:

— Հապա մեր կոլլեկտիվը, ես սկսած գործը. եստեղ ել շատ բան կա անելու, պետք ա վոր կոլլեկտիվն ուժովացնենք:

Հիշեց գլուղխորհրդի նախագահի վարմունքները, աչն պառավ կնոջ արցունքները: Հիշեց Բարսեղի խոսքերը, վոր իրար հետ շատ գործ կանեն, ու նորից վոզեորվեց.

— Եսենց ել լավ ա, եսենց կաշխատեմ, ես ժամանակի մարդն իսկի տխրութունն չպաի քաշի:

— Յեկեք, բալիկներ, թուք ծնկներիս:

Յերեխաներն աշխուժացան, ուրախ ճիչերով բարձրացան հոր ծնկներին:

Մի փոքր խաղաց յերեխաների հետ, ապա զլխարկը դրեց, դուրս չեկավ.

— Գնամ Բարսեղի մոտ, տեսնեմ՝ բՆի՞ն ի՞նչ ա անում:

14.

Նոյեմը սաստիկ տխրել եր. յերկու յերեկո Սերոյին չեր հանգիպել: Սերոն ուշ եր վերադառնում և առավոտը վաղ գնում:

Մայրն ինչ գործի վոր գնում եր, գովամու-

Թշամբ եր կատարում ու չերեխաների հետ չեր ժպտում:

Իրիկնադեմին Նոյեմբ բարձրացավ բլուրը, վորտեղ արածում էին Սերոյի վոչխարները: Սերոն թիկնած՝ կարդում եր:

Նոյեմբ ցածրում նստեց սպիտակ գառնուկի կողքին ու շոջում եր նրա խուճուճ բուրդը:

Ուրիշ հոտաղներ վոր Նոյեմին տեսան, սկսեցին չերգել, շվշվացնել ու քարեր շարտել:

— Զան աղջի,—բղավեց նրանցից մեկը:

— Մարդդ փախչի,—շարունակեց ուրիշը:

Հանկարծ Սերոն տեղից ցատկեց ու չորս կողմ նայելով՝ դեպի ցած վազեց. նկատեց Նոյեմին, դեպի գառնուկը գնաց:

Նոյեմբ կծկվել եր գառնուկի մոտ, գլուխը թաղցրել նրա վոտների արանքում. գառնուկն ել ծնոտը Նոյեմի ծնոտին կպցրած՝ գոհ վորոճում եր:

Սերոն բռնեց Նոյեմի ձեռքից ու տարավ իր մոտ. հացի մեշոկը Նոյեմի համար փռեց, իսկ ինքը նստեց խոտերի վրա:

Յերկուսն ել լուռ էին, մենակ հոտաղները դեռ շվշվացնում էին ու մերթ-մերթ, բարձր հայհոյու միրար:

— Նոյեմ, ինչի՞ չես եստեղ բարձրացել.

Նոյեմբ գլուխը կախեց. Սերոյի ձախն ել դուրաց ու խոսքը փոխեց:

— Գիտե՞ս, Սերո, չես ել եմ ուզում կոմսոմոլ դառնալ. ապիս ասում ա՝ գնա, ինչի՞ չես տանը նստել, վոր մայրիկը հիվանդ եր...

Նա խոսքը դեռ չեր վերջացրել, Սերոն ուրախ բացականչեց.

— Ամեն անգամ քեզ իմաց կաամ, իրար հետ կզնանք ու ձմեռվա գիշերները վոր ժողովից դաս, դու մենակ չես ըլի ու չես վախենա:

Յերկուսը սիրալիբ ժպիտներով նայում էին իրար:

Սերոն Նոյեմին աչքան մոտ եր զգում, վոր վոչինչ չեր թագցնում նրանից:

— Նոյիկ, վոր իմանաս՝ ես սիրոս ենքան տխուր ա... ես վոչխարները վոնց վոր ուտում են ինձ:

Նոյեմն ուշադիր լսում եր:

— Անչեզու վոչխարները թմբի վրա քշի ու նստի, իսկ ուրիշներն ենքան բան են սովորում. վոնց վոր մի թափուր եմ դառել, վոչխարներն ինձ ուտում են:

Նոյեմբ մտազբաղ աչքերը թարթում եր:

— Մի որ ել վոչխարները տիրոջ գուռը կքշեմ, չես ել քաղաք կգնամ:

— Չե, Սերո, դու քաղաք մի գնա, դու

մեզ հետ կայց. մեր կողեկորովը հայ ունի. դու մեզ հետ կապրես, թե չե՛ս, յետ մեծ հետ գնամ կոմսոմոլ ու... ու քիչ եր մնում արտասովեր. մի տերև քաղեց, բռնեց աչքերի առաջ:

— Կողեկորովը, հայ, դուզ ես ասում, Նոյնս.— Սերույի չերեսը սլաճառացավ:

Ելի Ասոն եր, փչում եր դուզուկը. նրա վոչխարները մոտիկ ձորուհի ելին, ու ինքը նվագում եր: Այնքան քաղցր եր ու աչքան դուրեկան Ասույի նվագը: Չաչնը հետում եր, խուլ թրթիռները հասնում ելին Սերույի ու Նոյնսի ալանջին:

Հոտաղների մեջ Ասոն հայտնի չեր իր դուզուկի հունարով. հոտաղները հավաքվում ելին նրա շուրջն ու լսում: Նրանք իրենց հացից, կարտոֆիլից Ասույին բաժին ելին տալիս, միայն թե Ասոն նվագեր:

Վոչխարները վորոճում ելին. Ասույի նվագը քամու հետ սլում եր բլուրների վրա, Ասույի նվագը հուզում եր հոտաղներին:

Նոյնսը լուռ թերթում եր Սերույի գիրքը, իսկ Սերոն խաղում եր նրա մագերի խուրձերի հետ:

Մթնում եր, դեռ թրթում եր նվագը. վոչխարները ցած ելին շարժվում:

Ալեքսանը դադար չունեց, չեր կարողանում տանը հասել. պատում եր գյուղում, զրուցում եր գյուղացիներին հետ. մասնակցում եր գյուղական ժողովներին: Հաճախ գնում եր Բարսեղի մոտ, Բարսեղն ուրախությամբ հանդիպում եր Ալեքսանին ու յերկու ընկերներով գործում ելին:

— Ալեքսան, քու կողեկորովը մեծ գործ ա տեսնում, որինսկ եք տալիս գյուղացիներին,— ասում եր Բարսեղը:

Ալեքսանը գլուխը կախում եր ու մտածում. հա գոհ չեր իր կողեկորով. կողեկորովը դեռ իր բարձրության վրա չեր կանգնած, և Ալեքսանըն եղպես չեր ուզում:

Կենսագործկոմի անդամներից եր, չեկել եր գյուղ. գյուղացիները շրջապատել ելին նրան:

Հարցուփորձ եր անում, նրանք պատմում ելին գյուղի, գյուղխորհրդի աշխատանքների մասին: Պատմեցին Ալեքսանի կողեկորովի մասին: Ալեքսանը նրանց հետ եր՝ լուռ, ծնոտներն իրար սեղմած:

Կենսագործկոմի անդամը մոտեցավ Ալեքսանին. Ալեքսանը բարեկց ու համառորեն նայեց նրա աչքերին մեջ:

— Կոլլեկտիվի անդամ եմ, աչն:

— Կարծեմ դու բանվոր ես չեղել, ընկեր Ալեքսան, — հարցրեց ալցելուն:

— Յես բանվոր ելի, համա ի՞նչ անեմ, վոր մինչև վերջ չկարացի բանվոր մնալ, հիվանդությանս պատճառով թողի հանքերը, — պատասխանեց Ալեքսանն ու աչքերն ափսոսանքով թարթեց:

— Կարծեմ կուսակցության մեջ ես...

— Եղբւյս ա, ենտեղ անցկացրին, հենց անդամ եմ:

«Ի՞նչպես համառ ու ինչպես գործնական ես այս մարդի նաչվածքը, ինչպես ել յերևում ե, վոր բանվոր ե. հենց սա չե, վոր մեզ շատ պետք ե», — մտածում եր Կենտգործկոմի անդամը, համակրանքով նայելով Ալեքսանին:

— Ընկեր Ալեքսան, դու հիմի չել շատ պետքական ես, քու սկսած գործը մի նոր հաղթանակ ե:

Ալեքսանը ժպտաց, Ալեքսանը վոգեւորվեց. նա չեր սպասում, վոր աչքքան մեծ ուշադրություն պիտի գրավի իրենց կոլլեկտիվը:

Ալեքսանը խոփուված խոսում եր, պատմում եր գյուղխորհրդի նախագահի մասին, թե ինչպես ե հետևում գյուղացիների գործերին:

— Ընկեր Ալեքսան, դուք ճանաչում եք,

կուսակցության անդամ եք, բջիջ կա, դուք պիտի անխնա սրաչարեք աչք յերևութների դեմ. այս տարվա վերընտրություններին նրան փութեցեք:

Բավական չերկար խոսեցին. նա տեղեկացավ կոլլեկտիվի կարիքների մասին ու խոստացավ համապատասխան աջակցություն ցույց տալ:

Յեկավ գյուղխորհրդի նախագահն ու բարեվեց Կենտգործկոմի անդամին.

— Ես վիճեց ա՛ երևում չեք, համեցեք մեզ մոտ:

— Հը՛, գործերդ վիճեց ա...

— Յուր յենք տանում, — պատասխանեց նախագահն ու նայեց Ալեքսանին:

— Յուրյով բան չի գուրս գա, պետք ե կարգին լինի. հիմա մեր խնդիրները շատ են ու կարևոր, կուսակցության վորոշումները գյուղի մասին պետք ե լավ իմանաք: Գյուղխորհրդի նախագահը մեծ գործ պիտի կատարի, նա հաշվետու չե ամբողջ գյուղի առաջ:

— Յուր վոր ասում եմ, աչխնքն՝ գործերը կարգին տանում եմ:

— Համեստություն ես անում, — ժպտաց Կենտգործկոմի անդամը:

— Ընկեր ջան, դե մեր մեջ վոր փիս, խալին մարդիկ չըլեն, մենք յուրյից յուր կերթանք,

հիւսն սոցիալիզմն ել տեղն ու տեղը կանենք: Համա հենց գիտան՝ գյուղխորհրդի նախագահը տառնը նստած՝ փլավ ա ուտում: Ել գիտում չեն՝ գիշեր-ցերեկ գլուխս տրաքում ա, թե եսքան խալխին փոնց յոլա տանեմ: Գյուղխորհրդի անդամներն ել ծանր ջաղացի քարի պես տանը նստում են, մինչև հավաքում եմ, որը միթուում ա...

Նախագահը վորպես թե ճառից հոգնած՝ գլուխը կախեց:

— Հարգելի նախագահ, դու մի մոռանա՛վոր քո աշխատանքներն ամեն մի գյուղացի պիտի քննադատի, բացերն աթի. չեթե նախագահն իսկապես գործ չանող, փլավ ուտող ե, եդ նրանց իրավունքն ե՛ վոր փոխեն:

Նախագահի համար այդ պատասխանը ծանր եր ու ճնշող:

— Ուրեմնի ինձանից գանգատավոր են, ուրեմնի դուք ինձ գիպչում եք. — առայ նա հուզված. գուշնը թուել եր, ատելությամբ նայում եր Ալեքսանին:

Իսկ Ալեքսանն անվրդով կանգնել եր:

Գյուղխորհրդի նախագահի կողմից սովորական մի վերաբերմունք եր այդ, և նա չեր զարմանում:

Կենտրոնի մի անդամը խոստորեն ցւ մեղադրական հալացքով նայում եր նրան. նախագահը հեռուցալ:

Կենտրոնի մի անդամն Ալեքսանի հետ գնաց կլլիկկալիլի խրճիթները:

Մանուկները կայտառ գեմքերով գիմավորեցին իրենց հյուրին. կանաչք, տղամարդիկ հարգանքով բարևեցին:

Խրճիթներում ինչ-վոր նոր շունչ, նոր կենցաղ եր նշմարվում, և ընդհանուր կապ կար բոլորի մեջ:

Մուքելը ծանրորեն և մի աչքը փակած, նայում եր հյուրին:

Հյուրը գոհ, լավ տպավորություններով դուրս լեկավ նրանց խրճիթներից: Մանուկները փսփսուկով սեղմվել ելին իրար:

Գյուղխորհրդի նախագահն իրենց տանը նստած՝ գլուխը ձեռքերի մեջ առած, սրտի նեղությունից ճաքում եր:

Հիշում եր այն որը, չեր Ալեքսանը գրասենյակ մտավ, ապա նրա հաջաքները, իր վերաբերմունքը գյուղացիների հետ և այն կրծող նախազգացումը:

Նա մերթ իրեն եր դատապարտում, մերթ Ալեքսանին:

— Ինչ ա բանվոր ա ելել, դրան պաշտպանում են, ինքն ել շատ ա լերես առել. դրա հերն ել եդ թավուր մարդ ա ելել, ելի աղի պես ամեն

բանի խառնվող, ուրիշի դիպչող, — շնչում եր ու
բարկաթյանից զոգում:

Կենսադործկամի անդամը, բջիջի բարտուղարի
հետ ել զրուցելուց հետո, հրաժեշտ տվավ գյու-
ղացիներին:

Գյուղացիներն են տեսան, վոր նա սիրով
ձեռք խփեց Ալեքսանին ու ավտոմոբիլ նստեց:

Գյուղխորհրդի նախագահը լուսամուտից
տեսավ այդ բոլորը. նայում եր սլացող ավտոմո-
բիլի յետևից, սիրտն անհանգիստ եր...

16.

Կոլլեկտիվն իրեն հացն ունեւր, մյուս գար-
նան սերմացուն ել հորել եր: Ձմեռ եր:

Սոսում ելին կոլլեկտիվի մասին. խոսում
ելին հարգանքով: Գյուղացիները բոլորվում ելին
Ալեքսանի շուրջը, նրանից ելին խորհուրդներ
հարցնում:

Ուրիշ չերեխաներ վախենում ելին կոլլեկ-
տիվի չերեխաներից. չեթե մեկի քթին կաշեյին, մի
ամբողջ բանակի պես մյուսները կհարձակվեյին...

Կոլլեկտիվի կանաչք գեռ չեյին կովել, իրար
հետ հաշտ ելին ապրում:

Սովիտի չար լեզուն եր, վոր նրանց բամբա-
սում եր՝ «կոլլեկտիվ մարդ ու կնիկ» անվանելով.
և եզ լուրերը պտտցնում եր աչքի Կատարը, միա-
միտ գեղջկուհիների ականջը զցում:

Կոլլեկտիվի անդամներից մենակ Մուքեյն եր
շատ անհանգիստ. միշտ մի թագուն միտք տանջում
եր. նրան: Սոսամիում եր ընկերներից, մի պատ-
ճառ եր բռնում, թե՛ ճոներս ցավում են, ու մե-
նակ նստում եր ոջախի կողքին:

Կաղ Պապուշն եր մեկ-մեկ նրան հյուր գա-
լիս, հետը խոսում եր կեղծավորությամբ: Կոլլեկ-
տիվի մասին, Ալեքսանի մասին խոսք եր բացում...

Յերեկո չեր, ձմռան ցուրտ չերեկո: Սերոն
ու Նոյեմը ժողով ելին գնացել, իսկ կոլլեկտիվի
մյուս անդամները հավաքվել ելին Ալեքսանի անա-
կը: Ալեքսանը «Մաճկալ» եր կարդում, «Սոր-
հրդալին Հայաստան», մյուսները լսում ելին. չե-
րեխաներն ել որվա խաղերից հոգնած՝ վեր ելին
ընկել հայրերի կողքին ու թմրել...

Մուքեյի սիրտն անհաշտ եր. Մուքեյը տանջ-
վում եր: Նրա կինը այդ բանը նկատում եր և
շրթունքները հպած՝ նայում Ալեքսանին:

Կարտոֆիլ ելին չեփել, բոլորը միասին պի-
տի ընթրեյին:

Մուքեյը վերկացավ:

— Բարի գիշեր, յես քեֆ չունեմ, վոչ ել
իշտան. — գնաց:

Ալեքսանը խոժուովելով միքանի վալրկյան՝
նայեց նրան և շարունակեց կարդալ:

Կարծես ձյունը Մուքեյի վրա չեր իջնում.

նույնիսկ մոռացել եր, թե ձմեռ է, ցուրտը չեր
զգուժմ։ Դանդաղելով մտավ իր տնակը և ազատ
շունչ առավ, հառաչեց։

Մութերի մութերը պղտոր ջրերի պես վժժում
եյին գլխում։ Հիշում եր հոր հարստությունը,
մարագում շարած կարասներով յուզը։

— Վոր միտս ա գալիս, գլխիս կրակ ա
վառվում. հիմի ինչի՞ տեր եմ, աչքդ պահի
կողեկալովին, ես Ալեքսանի ունեքին մտիկ արա,
վոր ասի՝ յա եսենց ժաժ եկեք, յա եսենց։ Յես
եսենց չգլխեցի, վոր մեր թիքեքն ել մի տեղ
պիտի ըլեն...

Շշնջում եր նա, ասլա հիշում իր միակ յե-
զին, նրա խոշոր աչքերի տխրությունը։

Նրան տանջում եր այն միտքը, թե ինչպես
մի հատիկ յեզը ջխտի։ Հանկարծ նրա միտքը
լուսավորվեց. ժպտաց ու նորից գլուխը կախեց։

Կինը ներս մտավ. նեղացած եր ու Մութե-
լից դժգոհ։

— Այ մարդ, եդ ի՞նչ ես եղբան միտք անում.
նրանք ել են տեսնում։

— Ել ասիլ մի, կրակն եմ ընկել, ես ընկե-
րության հետ սիրտս հաշտվում չի. յես իմ սե-
փականությունն եմ ուզում, յես իմ ջուկ ապրուս-
տըն եմ ուզում։ Ալեքսանի, մեկեկների հետ յո-
լա չեմ գնում։ Իմ հաշիվն ուրիշ ա, յես հարըս-

տություն տեսած մարդ եմ, ես խսիրների տեղը
խալիք ելին փռած վտանքիս տակին։

Կնոջ համար անսպասելի չեր այդ բոլորը.
չփոթված՝ մեջքի վրա յետ գնաց։

— Բա մեր կոլեկալի վրա փիս փ, վոր ըտենց
բաներ ես խոսում, եդ ո՞վ խեղբիդ փչեց, ո՞վ ա
թարսել։ Մինչև հիմի սերմ չունեցիր, մոլորել
եցիր, հիմի ի՞նչ ես ուզում...

— Քու բանը չի, քու հաշիվը չի,— գայրա-
ցավ սրտնեղած Մութերը,— ո՞վ ա իմ գլխի տերը.
յես եմ ու եղբանի հետ չեմ ապրում, ջուկ եմ
ապրում. շինքս պետք ա կտրեն,— շարունակեց
նա՝ ոջախի կրակը խառնելով։

— Դե մենակ պուպուլի պես բվա, ախր մի-
նը մեկելոջն ա ապրում...

— Դու ի՞նչ ես կնիկ տեղովդ պոզեր հանում
վրես. ես ի՞նչ ա դառել, տո՛ւ. ի՞նչ թավուր լիզու-
լա հանում։

— Հրեն, մի տես՝ Ալեքսանն իրա կնկա, յե-
րեսանց հետ վոնց ա խաթրով խոսում, դու թթվել
ես ու ոջախի կողքին բշկվել։

— Համբերությունս հատնում ա, հա՛...

Դուրսը քամի չեր, ձյուն։ Սերուն ու Նույն-
մը վերադառնում եյին ժողովից. ցուրտը չեյին
զգում,— տխուր ատաք եր, այնքան հաճելի չեր
իրար կողքի ձյունի վրա քայլել։

Մեծ կոշիկները ձյունի մեջ թաղելով, չերկար շինելը հազին, մի կարմիր-բանակալին Ռհանի խրճիթին հասավ, դուռը թխկացրեց: Ռհանը դուռս չեկավ, կարմիր-բանակալինը ծոցից հանեց նամակը:

— Ես քու տղիցն ա, ասեց՝ ապնիս կտաս: Ռհանն ուրախությունից շփոթվեց, չեր կարողանում խոսել: Նամակաբերը շտապում էր, ձյունի մեջ կոշիկները խրելով գնաց:

Ռհանի կինն էլ դուռս չեկավ, յերեխաներն էլ դողալով, ձյունի վրայով վազեցին Ռհանի յետևից:

— Ալեքսան ջան, մի կարդա, տեսնենք՝ Սիմոնն ի՞նչ ա գրում, ներս մտնելով բացականչեց Ռհանը:

Ալեքսանը ծրարը պատռեց, տղան գրում էր.

«Ապի ջան, ժամանակ չի ըլում, վոր թեզ-թեզ նամակ գրեմ: Ինձ համար մեծ պարծանք ա, վոր կարմիր-բանակալին եմ. ենեց եմ սովորել, վոր ել իսկի ուզում չեմ գեղը գալ:

«Ապի ջան, յես ինձանից զարմացել եմ. ժողովումը վեր եմ կենում, առանց կապվելու ճառ եմ ասում, ել իսկի ասիլ չես, թե ես են Սիմոնըն ա:

«Մի ուրախություն ել, ապի ջան, կուտա-

կցության մեջ եմ անցկացել. մինչևի անցկենալս սիրտս մի տեսակ անդինջ էր, հիմի ավելի շատ եմ ուսում սովորում, ավելի շատ եմ կարգում. մեր կուսակցության դիպցիալինն ենթավուր ա, վոր պետք ա աշխարքովն ինչ անց ա կենում,— կուիվ, խաղաղություն—իմանանք:

«Մին ուրախությունն ել են ա, վոր իմացա՝ դու կուլեկտիվ անտեսության մեջ ես. ընկերներիս առաջ պարծենում եմ, թե իմ ապին ել սոցիալիստականի համար ա կովում... ապի ջան, ել ասելու չի, թե ինչքան ուրախ եմ: Գարունքն արձակուրդ կգամ:

«Բարեներ ազընին, երեխանցը:

«Առաջին գունդ. կարմիր-բանակալին Սիմոն»:

Ընթերցման ընթացքում Ռհանի կուրծքը բարձրանում էր ուժգնորեն, Ռհանի բերբերը լալնացել էլին. չերը նամակը վերջացրեց, նա բացականչեց.

— Են ի՞նչ թավուր տղա չա դառել, վոր կուսակցություն են ընդունել. ել աշխարքի չափ ուրախ եմ:

— Մեր բանակն եղպես ա. ինչքան խամ տղերք կան, ենտեղ մարդ են դառնում ու պալիտիկա չեն հասկանում. Սիմոնը դրանցից ա,— վրա բերեց Ալեքսանը:

— Ես որենքների հոգուն մատաղ, իմ Սի-

մոնի հողուն մատաղ,— աղաղակում էր Ոհանը՝
լերեխի պես ուրախ։ Նամակը խնամքով ծալեց,
ծոցը դրեց։ Ոհանի կինը նաչում էր ապշած. նա
չէր կարողանում հասկանալ այդչափ ուրախու-
թյան պատճառը։

Ոհանը տուն գնալիս մտածում էր.

«Ոհան, հմի ավելի մոռալիթ պտի ըլես,
հմի աղեղ կուսակցական ա, նրա անունը պատվով
պտի պահես, չունքի կասեն՝ հերդեսենց ա ու
ենենց չի, չունքի գրել էր. հիմի մեր կուլեկտի-
վին ավելի պետք ա ուժ տանք... Ասում ա՝ ա-
պի, սոցիալիզմ ես սկսել... Հանաք բան չի, ապին
եղքամ ուրախացնում ա նրան, ապին ես թաղա
աշխարհի գործի մեջ ա»:

18.

Խորհուրդների վերընտրության օրերին կաղ
Պապուշը գնում, գալիս էր ես ու են գլուղացի-
ների տունը, Մուքելի հետ հաճախ էր տեսնու-
վում։

Սերոն այդ նկատել էր ու նախատել հորը.
քանի՜ անգամ ընդհարվել էր հոր հետ և քիչ էր
մնացել՝ Պապուշին ծեծեր. մայրն աղերսել էր և
Սերոբի բարկությունն առել։

Ընտրությունների օրը կաղ Պապուշը Մու-
քելի տնից զուրս չեկավ, Մուքելն էլ ճանապարհ

էր գցում նրան. կամացուկ, փոխադարձ ժպիտ-
ներով զրուցում էլին։

«Ախպեր, Պապուշն ուսումնական ա, լավ
մարդ ա, իմ սրտի ուզած. Ալեքսանն ու մեկել-
ները թշնամություն են անում»,— մտածում էր
Մուքելը։

Ալեքսանը նրանց կողքից անցնում էր,
ծնոտները շարժեց.

— Հը՛, եղ ի՞նչ բան ա...

Մուքելն առանց նայելու Ալեքսանի լերե-
սին՝ պատասխանեց.

— Եղ իմ բանն ա...

— Թո՛ղ լինի,— պատասխանեց Ալեքսանը։

Սերոն ու Նոյեմը մտահոգված գնում-գա-
լիս էլին, ճանապարհին հանդիպեցին Ալեքսանին։
Ալեքսանի դեմքը խիստ էր, նա արագ անցավ։

Գլուղացիները խմբված սպասում էլին. հենց
վոր Ալեքսանը լերեաց, շշուկներ բարձրացան.

— Ալեքսանը.

— Հենց Ալեքսանին...

Ալեքսանը բարեկց նրանց, մոտեցավ քաղա-
քից չեկած ընկերոջը, խոսեցին կամացուկ ու
խորհրդավոր. գլուղացիները նրանց էլին նաչում։
Ալեքսանը նորից կանգնեց գլուղացիների մեջ։

Գլուղխորհրդի նախագահը տակևանց էր
նաչում Ալեքսանին. ինչ-վոր մի ճնշող նախա-

զգացում նրա զեմքին անհաճելի արտահայտութ-
յուն եր տվել:

Այն պառավ կինն ել եր չեկել ու հալացքը
չեր հեռացնում Ալեքսանից:

Կաղ Պապուշը կանգնել եր անկյունում՝ Մու-
քելի կողքին, կեղծորեն ժպտում եր գլուղացի-
ների լերեսին:

Սերոն ներս մտավ, տեսավ հորը Պապուշի
կողքին, շտապ մոտեցավ Ալեքսանին, ինչ-վոր
բան շնչաց և լերբեք հորը չնայեց:

Կուլեկտիվի կանաչք ել ելին չեկել, կանգնել
եյին իրար կողքի, մամնակցում ելին ընտրու-
թյուններին: Նոյեմը նախորոք նրանց կամացուկ
բացատրում եր:

Բոլորը լարված սպասում ելին վերընտրու-
թյուններին. քաղաքից չեկած ընկերը ժողովը բա-
ցեց: Գլուղխորհրդի նախագահը գլուխը կախ նրա-
տեղ եր սեղանի առաջ:

Գլուղացիներն անհանգիստ կանգնում, նրա-
տում ելին, իրար հետ խորհրդակցում, մատ բար-
ձրացնում: Ալեքսանը լուռ լսում եր, գլուղխոր-
հրդի նախագահը հազում եր և կարմրած ախանջը
քորում:

Ժողովը շարժուն եր, աղմկոտ: Գլուղացի-
ներն իրար հերթ չեյին տալիս. ախտիվ ելին:

«Վոնց վոր նման ա ենտեղին», — մտածում

եր Ալեքսանը, հիշում հանքերը. «վոնց վոր են-
տեղի ժողովը»... ու զեմքին ժպտա եր սահում:

Մութելը խռոված տուն չեկավ. նա ձախ եր
ավել կաղ Պապուշին, բաց Պապուշը չեր ընտրե-
վել: Այդ տեսել եր Ալեքսանն ու ծնոտները սեղ-
մել իրար. Ալեքսանը ձախ եր խնդրել ու կրակոտ
եր խոսել, բառերը ծուլվածքի նման իրար չետեից
թափվել ելին:

Գլուղացիները բերանները բաց՝ լսել ելին
նրան. բոլորը ծափահարել ելին: Մութեն ընկճը-
վել եր, Պապուշը դուրս եր ծլկվել ժողովից:

— Ես ա վոր պրծավ, չես դրանց հետ հա-
շիվ չունեմ, ինձ մեղավոր դուրս բերին: Տղես ել
մի կռնից եր խեթում, չորս կռնից ինձ ելին մտիկ
տալիս, վոնց վոր ցիրկի թամաշա... Մեղավորու-
թյունն Ալեքսանինն եր, վոր ինձ սխալ հանեց,
յանի թե՛ չես իմ շահերը գիտակցում չեմ, ու ելի
ուրիշ խոսքեր, վոր ամեն միսը մի փութ մեղ-
րով ուտվի չեր: Հիմի չես դրան վոնց մտիկ տամ.
հիմի ել պրծավ... շնչում եր Մութելը՝ սան մեջ-
տեղը կանգնած:

Ալեքսանին ցանկացան, Ալեքսանն ընտրվեց
գլուղխորհրդի նախագահ: Ոհանն ել ընտրվեց
գլուղխորհրդի անդամ:

Ալեքսանը շեմքում կալով նախկին գլուղխորհրդի նախագահին. նա շրթունքները կրծսում էր, չերեսը կարմրել էր. գլուխը կախեց: Ալեքսանի գեմքի մկանները չշարժվեցին. նա հանգիստ եր:

Ձյունը արորելով՝ գլուղացիները խումբ-խումբ ցրվում էին տները:

Ալեքսանը ձեռքերը խոշոր ծնոտների տակ դրած՝ շնչում էր. «Վոնց վոր մի թև, մի լեզու լինելինք են հանքերի բանվորների հետ: Մեր բուրբի խոսքն իրար նման էր, մեր բոլորի սիրտը միտեղ էր. հենց ելինք իրար բռնում, վոնց վոր մի կտոր, հիմի ետեղ ենթալուր չի, ետեղ են չի... Մուքելը մեր մեջ պառակտութուն ա գցում, Մուքելը մեզ հետ հաշտ չի»:

Նրա գեմքը հանկարծ բացվեց.

— Ի՞նչ եմ նստել, գործ ելի ուզում, գործ ա, ելի,— նախադահ էմ. թող Մուքելն ըտենց անի, ինչ ուզում են անեն. ես շուրը իրա ճամպովը կգնա, ես ժամանակն իրա որենքովը կշարժվի. Մուքելը չե, Մուքելի պապերն ել գան, մաղի չափ չեն կարող ծռել:

Վերկացավ, շտապ գլխարկը ծածկեց ու դուրս չեկավ:

Յերեխաները տխրել էին, վոր Ալեքսանն եղ որն իրենց վրա չնայեց, իրենց հետ չխոսեց:

Սերոն չերեք աչղչափ տխուր չեր չեղել. սրտից արշուն էր գնում:

— Հիմի չես վոնց մտիկ տամ Ալեքսանի չերեսին. իմ ապին, իմ ապին ծուռ ա գնում, Նոյեմն ել գիտի...

Յեթե մարդկային աչղպիտի տխրութունը չերկարի, մարդ կարող է խելագարվել, չեթե չգտնվի մի ուրախ հակադրութուն: Իսկ պատանի Սերոյի տխրութունը կարճատև էր ու սաստիկ. նրան հակադրվեց մի ուժգին ուրախութուն, վեր թռավ տեղից.

— Ապիս, համա չե՞ս, — ու ժպտաց.

— Յես հո նրանց հետ եմ:

19.

Ոհանը նոր վոգեորությամբ տուն չեկավ ու հանկարծակիի գալով, սառեց. կինը չոքած աղութում էր: Վոնց վոր աղ ու պղպեղ լցնելին, աչքերն ենպես ճպճալացրեց. գեմքի մկանները կծկվեցին.

— Թո՛ւհ. ո՞ւմ համար ես աղոթք անում. աշխարհովը հագար բան անցկացավ, քու ծնկները գետնից պոկ չեկան, աստվածության փարգեքը պատռեցին, տեսան սուտ Հիսուսներ, աստոծները նստած՝ իրանը տերտերները՝ փողի թեփ-շիքը բռնած... դու հասկանում չես:

— Աղոթում եմ, վոր Սիմոն սաղ-սաղամալի

գա,— պատասխանեց կինը՝ աղոթքը կիսատ թողած:

— Միմոնն աղոթք չի ուզում, նրան խայտառակում ես, իմ ընկերության միջին ինձ ել ես խայտառակում:

Կինը հեկեկաց.

— Յես ձեր ընկերությունը սիրում չեմ, չես աստոծապաշտ եմ, իմ նանի աղոթքները սրտիս հետ մերվել են, նոր չես թագա անորեն չեմ ըլի...

— Ոհան, արի ու դիմացի. սրա սիրտը պոկելու չի, վոր պոկես դեն գցես... մտիկ տվեք՝ վոնց ա գետնին կպել: Եդ կրոնը քու խելքն առել ա, քեզ կապել ա վոնց վոր բռնավոր. մի մտիկ տվեք սրա արտասուկներին: Ոհան, դու գնա գեղը կառավարի, քու կնիկը ժամ գնա. ո՛ֆ, ես ի՛նչ դժար բան ա,— նա դուրս չեկավ շեմքը. ձյունը խփում էր ճակատին, կինը հեկեկում էր... Յերեխաները շվարել էին:

Ոհանը քթի տակ հայհոյում էր.

— Քու ժամը, քու կրոնը...

20.

Ձմեռը սահեց գյուղի վրայով:

Ալեքսանը գյուղացիների ամենամոտիկ բարեկամն էր. նա չեղել էր համարյա բոլոր խրճիթներում. ամենքի ցավը նա գիտեր: Նա հաշտվել էր գյուղի պաշտամունքին՝ առաջվա պես չէր տրիրում. աշխատանքը կլանել էր նրան:

Մուքեյն էր, վոր լավ չէր նայում Ալեքսանին. ամեն անգամ մոտենում էր, ուզում էր մի բան ասել՝ վաղուցվա իր վճիռը, բայց ընկճվում էր նրա խոժոռ հայացքից և չես էր քաշվում:

— Մարդ ուսկ չի անում հետը խոսի, ասլանի պես մարդի սիրտը դող ա գցում,— քթի տակ փնթփնթում էր Մուքեյլը և հեռանում:

Յերեխաները չէին քաշվում Ալեքսանից. նրա խիստ հայացքի տակ մեղմ ու սիրալիլ ժպիտներ էին թափված նրանց համար:

21.

— Ապի, նանի, հրես հա, ինքն եստեղ ա,— աղաղակեց տասնևմեկ տարեկան տղան և ներս ծլկվեց գյուղխորհրդի գրասենյակը. նրա չեռերից դանդաղելով ներս մտան ապին ու նանին:

Ալեքսանը գրասենյակում մենակ էր. գրում էր: Գլուխը բարձրացրեց, նայեց նորեկներին, աեղից կանգնեց:

— Ապի, նանի, չեկեք ասեք, լսում եմ:

Տասնևմեկ տարեկանի պապն առաջ գնաց. բուրթ մատը դուրս չեկել պատուված տրեխից, չուխեն մաշված էր, հազիվ էր թիկունքը ծածկում: Մաղոտ բլի տակը քորելով, սկսեց նա.

— Ալեքսան ջան, վատերիդ տուկն ընկնեմք,

մի ոգնութիւն արա, ասում են եղ քու դործն ա,
չունքի դու ագնիւմ նախագա չես:

— Ապի ջան, ինչի՞ չես մղկտում, ասա, քու
ցավին դեղ կանենք. համ ել նստի, ապի ջան:

Ապին նստեց ու փափախը դրեց գետնի վրա,
վոտքերի առաջ: Նանին շեմքի մոտ մի խարխուլ
աթոռի նստեց ծնկներն իրար կպցրած, իսկ աասնե-
մեկ տարեկան թոռն իրենց տան պես եր զգում,
խաղում եր սեղանի վրայի թղթերի հետ, մոտե-
նում եր պատերին, մաաը դնում նշանների վրա:

— Ալեքսան ջան, մեր սե ուրը տեսնում ես,
էլի. ես ա հասակս առած մարդ եմ, մի քոմակ անող
չունեմ: Ես իմ թոռն ա. հորն են կռիվներումը
թոփի բերանը գցեցին, մերը մահացավ, մնաց
չեթիմ, են ել իրա սաան ա:

Նանին ծնկները տրորում եր, պռունկ-պռուն-
կի դրած:

Ապին շարունակեց. Ալեքսանն առանց ընդ-
հատելու լսում եր:

— Հերու, ձեր կողքի են Պետրեյիցը, են,
վոր բարկոնով տուն ունի, քսան մանեթ առա
սերմացվի համար, ձեռս քարի տակին եր. հիմի
պարտքս դառել ա հիսուն մանեթ, վոր սող քուլ-
ֆաթս ծախեմ, տակիցը կարալ չեմ դուրս գալ:
Լաց եմ բլում, ծիծաղում, թե իմ պարտքն եղ-
քան չի, նա ծոցիցը քյահա թղթեր ա հանում

ու աչքս կոխում, մնում եմ տաղ արած... ասում
ա՛ ես իշխանութունը քեզ Սիբիր կղրկի, վոր ի-
մանա ուրիշի փող ես ուտում. չես ել, գուզն ա-
սած, վախում էլի. ես պուճուր թոռս աչքաբաց
ա, առեց՝ ապի, արի տանեմ խորհրդի կուշտը:

Ալեքսանը գլուխը պտտում եր, զայրանում,
ժպտում, մերթ զմտրուլից գողում: Աչքաբաց
թոռը նայում եր Ալեքսանին, վիզը չերկարացնում
եր, բերանը բացում, ուզում եր խոսել:

— Բալա ջան, — ասաց նանին քաշված ձաշ-
նով, — ուրը մին կնիկը գալիս ա, թե՛ հավերիգ ձուռն
տուր պարտքի տոկոսի տեղակ. չես ել ամթիւ
ձենս կտրած՝ հավաքում եմ հավաքնի ձվերն, ի-
րան եմ տալիս:

— Ապի, ինչի՞ ելիր ձենդ կտրել, ա՛պի, բա
որենք չկա՞, բա ինչի՞ չելիր մեզանից հարցնում,
ինչի՞ եղքան խեղճացար. ապի, կասես ես աշ-
խարքիցը չըրես... — ապա Ալեքսանը վճռական չե-
ղանակով ավելացրեց.

— Հիմի նա կտեսնի՛ ո՞վ ո՞ւմ կխեղդի... ո՞վ
ում...

— Ալեքսան ջան, ամթի ելի անում, ասում
էլի՛ փող ա, առել եմ, պաի տամ, ասում եր՝
ոչովի չասես, չես ու դու գիտենանք մենակ: Ես իմ
պուճուր թոռն աչքերս բաց արալ. հիմիկվա պու-

ճուրհերը մենձից շատ են հասկանում, չես իմ հոգին...

Թուր կանգնած եր սեղանի մոտ, լուրջ նայվածքով:

Ալեքսանը նայեց նրա դեմքին ու ծիծաղեց:

— Եղպես կրկեն, ապրես. անունդ ասա՛, դո՛չ աղա:

— Սումբո՛ւ, — պատասխանեց աղան համարձակութամբ. միքիչ մնաց, վոտքերը վեր ու վար արեց, փորը քսեց սեղանին.

— Յես գիտե՛լի, վոր դու ընտրված ես. ա՛յ, Չորոյնց տղերքն ել գիտեն, վոր են ա նրանց գառների կուշտն ելի գնում, իրանք խոսում ելին, քու անումն ել գիտեն, — խոսեց Սումբոն՝ բոբիկ վոտքերի կրունկների վրա կանգնած՝ և սեղանից պինդ բռնած:

— Ապի, դու մի կապեկ ել չես տա եղ Պետրեյին, արխալին գնատուն, մենք գիտենք... — ասաց Ալեքսանը. — սերմացվիդ համար ել մենք կմտածենք:

Նանին ու ապին չերախտապարտ աչքերով նայեցին Ալեքսանին:

Ալեքսանը տասնևմեկ տարեկանին մի հեղափոխական պատկեր նվիրեց. տասնևմեկ տարեկանն ուրախ, թռչկոտելով՝ վազեց ապինի ու նանի քամակից:

Ալեքսանը մտքում ծրագրում էր իր գործունեությունը. «Տեսնենք ո՛վ ում»:

22.

Ջեռքերը մեջքին դրած, Պետրեն կամաց-կամաց տուն եր գնում, հենց փողոցի անկյունում հանդիպեց Ալեքսանին:

«Յես հենց քեզ ելի ուզում, դու ինձ պետրես» — մտածեց Ալեքսանը:

Պետրեն կուզը դուրս ընկած ծեր մարդ եր, բայց հազինը նոր շորեր ելին ու նոր կոշիկներ. վոնց վոր չերխոսարդ, ենպես աշխուժ եր քաջ լում: Գլուզում նրան «հին գեյ» ելին ասում. մի ժամանակ Պետրեն գլուզի իշխանն ու տերն եր չեղել. ծերերը նրա մասին շատ բան ելին պատմում:

— Ոհո՛, բարով, բարով, — բացականչեց նա, — ընկեր Ալեքսան, խորհուրդ ես դառել, չես չերեվում. չես ել ուրիշ տեղ ելի գնացել, նոր եմ չեկել ու միալար եզ ելի ասում, թե մեր Ալեքսանին, իմ լավ հարեանին տեսնում չեմ: Իմ ողորմածիկ հերը քու հորը շատ ա սիրել, ենպես ել՝ չես քեզ. հարեանը վորն ա, բարկամը վորն ա, արի գնանք մեր տունը, քեզ մի լավ վոշխարի խորոված ուտացնեմ. մեր իշխանութան լավ մարդն ես դու, աչքիս վրա կընդունեմ:

Պետրեն հնուց մի սկզբունք ուներ, վոր ամեն դեպքում կիրառում էր և պարծանքով խոսում՝ վորպես մի քարացած ճշմարտության մասին, — «կաշառքը մութ տեղը լի ա տալիս»։ միշտ այդպես էր մտածում ու իր ասած մարդին փորձանքի բերում։

Ալեքսանը քննիծաղ տալով լսում էր նրան ու դանդաղ նրա հետ քաջլում։

«Խելագարված հին կուլակի, ինչքան կեղծավոր ես չեղել ու աչքերդ չես բացել. տեսնենք ո՞վ ում...»։

Նույն ժամանակ Պետրեյին ուրիշ մտքեր էին վոգեորում։

✓ «Են մի նախագահին ատամիս տվի՝ փափուկ էր, սրան էլ ատամիս կտամ»։

— Վոնց ես, հացդ բո՞լ ա, տնտեսությունդ կարգի՞ն ա, — հարցրեց Ալեքսանը, վորպես թե նրա տնտեսական գրությամբ մտահոգված։

— Հա, կարգին ա, ա՛յ, ես ձեռներին աշխատանքովր, տես ինչքան կոշտեր կան. չես աշխատավոր մարդ եմ։

Ցույց տվեց ձեռքի կոշտերն ու փափախը չես տարավ ճակատից։

— Լսել եմ, վոր դու մեր գեղացոց շատ ես ոգնում հացով, փողով, — շարունակեց Ալեքսանը։

Պետրեն, մի փոքր լուռ, նայեց նրա չերե-

սին, ստուգելու համար, թե ինչ մտքով էր ա-սում. ապա վոչ մի վտանգավոր բան չնկատելով, շտապեց։

— Բա, ես վոր ապրում եմ, շատն իմ ապ-րացրածն եմ։ Գալիս եմ ամեն որ չերեսից կախ-վում — մի հինգ մանեթ, մի տաս մանեթ — ու չես աակաղ չեմ անում. մեր իշխանությունն ենքան ուժ չունի, վոր եղ սաղին ոգնի։

— Հը՞մ, շատ բարի մարդ ես դու, հենց նոր քու մասին ելին պատմում. չես մինչև հիմի չգիտելի։ Մարդ քեզպես ըլի. դու աշխարհ տե-սած մարդ ես, հո մեզ պես անփորձ չես։

«Փափուկ ա, սա նրանից փափուկ ա, տա-մարները բացվում են», — մտածում էր Պետրեն։ ✓

— Ալեքսան ջան, փորձված ենք, լավ գործ կանենք, համա վոր մեր տեղակն ես իշխանու-թյունը քիչ ա անում, դե ասում ենք՝ թագա չա, հլամ չգիտի, կամաց-կամոց. ես վերջին տարիքը մրքիչ լավ ա...

— Միքիչ լավ ա, հլա կլավանա, — կրկնեց Ալեքսանը դառը ժպիտով. — դու եմ տաս, սա-նաթներ ունե՞ս։

Պետրեն ինքն էլ ժպտաց. դեռ պատանվում էր ճիշտ պատասխան տալ, բայց Ալեքսանի ժպի-տը, հանգիստ նայվածքը նրան վոգեորություն ներշնչեց։

«Ին վաղուց խմանալի, ելի, վոր սա եսենց ա ելել».— ապա բարձրաձայն ավելացրեց.

— Վոնց չէ, հրեա այ.— և ծոցից հանեց սանաթները...

Ալեքսանի շնչառությունն արագացավ, բայց իրեն զսպած, կամացուկ խոսեց.

— Մի տեսնեմ, իմ պապին ել եսենց թրդ-թեր ուներ, — խորամանկությամբ համոզեց Ալեքսանն ու թղթերը ձեռքից վերցրեց:

«Յեա միշտ ասում եմ՝ պետք ա վարվել իմանաս, պետք ա իրա տամարովը գնաս, ըսենց մարդիկ եմ ծռել...», ու հրճվում եր Պետրեն:

Հասել էլին Պետրեյի տան սանդուղքին, Պետրեն Ալեքսանի թևից բռնեց, ուզում եր վտրպես հյուրի պատիվ անել, սանդուղքը բարձրանալ:

Ալեքսանը ղժկամությամբ չեա քաշվեց.

— Կանց, ել դու ես թղթերը չեա ստանա, իսկ հետո դատարանը քեզ հետ հաշվի կնստի, դե հիմի դու գնա, փոխարիդ խորովածը կեր:

Պետրեն շփոթվեց. աչքերը չովեցին:

— Իմ աշխատանքը, իմ փողերը, ամոթ ա, Ալեքսան, վատություն մի անի, մի որ քեզ պետք կգամ, Ալեքսան...

— Ետը պետք եկար, մնաս բարով...

— Ասա մարդդ ճանաչի, Պետրե, ամենքի կշտին ինչի՞ չեա սրտաբաց, դու սիրտդ ամենքի

առաջ խի՞ չեա բաց անում, չգիտե՞ս, վոր աշխարհը հարամվել ա, — ասում եր ու գլուխը ծեծում. — ասա աղքատ եմ, մեջըդ կտորի. տնաքանդ արիւր դու քեզ. ո՞վ գիտեր, ասի՞ խեղճ բանվոր ա ելել, ի՞նչ գիտելի ըսենց եր, — և ծնկները ծավեցին սանդուղքի վրա:

23.

Նույն օրը չեկել եր գավառային դատաստազը. Ալեքսանը գլուղական ժողով գումարեց. նրա ներկայությամբ «գել Պետրեյի» սանաթները բացեց:

Ապին, նանին և նրանց տամանեկ տարեկան թոռը հստել էլին առաջին հատարանի վրա: Նանի աչքերը լցվել էլին արցունքով. ուրախությունից կմկմում եր.

— Ապի, վոր ասում էլի խորհրդի կուշտը գնանք, — շնչում եր թոռնիկը:

Ապին չգիտեր՝ վորից շնորհակալ լինի, սեղմում եր թոռան գլուխը, ապա չերախտապարտ աչքերը հառում Ալեքսանի վրա:

— Ագնիվ հախազան, քու արեւ չերկարի, մեզ-նից անապակաս ըլես. — շնչում եր ապին:

— Ալեքսանը ուրիշ բան ա, քարից դալիւմ ա, լավ հախազան ա, — ասում էլին գլուղացիները:

Ուրիշ գլուղացիներ ել դարտ էլին Պետրե-

լին. Ալեքսանն աչդ սանաթներն ել կարդաց. աչդ չքավորները չգիտեին՝ վոնց արտահայտելն իրենց շնորհակալությունը:

Այդ որն Ալեքսանն ուրախ եր. յերեխաների հետ յերկար կատակեց և անլրդով անկողին մտավ: Վոսները ցավում էին, բայց սիրտը ուրախ եր, սիրտը չեր ցավում:

24.

Գարնան աշխատանքի առավոտ եր. գյուղացիները դաշտ ելին գնում հողը վարելու, արտերը ցանելու:

Այն գյուղացիները, վորոնց հողամասերը դիմացումն էին գտնվում, իրենց սալերը քշում էին դեպի գետը: Գետը վարար ու պղտոր վըշում եր. մարդ մտածում եր. «Ես ուր եմ քշում սալերը, վոնց պիտի անցնեն». սալերը հասան տախտակե հին կամուրջին, վորի վրայով հաճախ էին քշել սալերը, և վորը միշտ ել ճոճուացել եր ու շարժվել: Առաջին սալը բարձրացավ կամուրջի վրա. սալին յերկու պարկ ցորեն եր դրված, պարկերի մոտ նստած եր գեղջիկներն իր յերեխայի հետ, սալը քշում եր ծերունի գյուղացին:

— Յեզը, հո յեզը. — նա ճիպտեց յեզներին:

Սալը որորվում եր. յերեխան ու գեղջիկներն իրար սեղմվեցին. կամուրջն ուժգնորեն շարժվեց,

ճոճուաց. նրա փառած սյուներն ել չդիմացան սալի ծանրությանը — սալը շըջվեց. յերկրորդ սալը հենց կամուրջի յեզրին կանգնեց, ու գյուղացիներն սկսեցին հարաչ տալ:

Գեղջիկներն յերեխայի հետ մնացել եր տախտակների արանքում ու ճշում եր, ծերունին գետն եր ընկել. գյուղացիները նրան հանեցին, յերկու պարկ ցորենը շուրը քշեց:

Մարդիկ ազատվեցին. մենակ սերմացուն շուրը տարավ, ու յեզի վոտը կոտրվեց:

Գեղջիկներն նստել եր գետի ափին ու լաց եր լինում, իսկ ծերունին փափախը, չուխեն փռել եր արևի տակ:

Գյուղը հավաքվեց աջնտեղ: Ալեքսանը կանգնել եր հենց բանդված կամուրջի յեզրին, հուզված եր:

— Մի կամուրջ չենք կարում շինել, ամոթ ա մեզ համար, — ասում եր նա:

— Ինչո՞ւ եր մեղավոր ես հալիվորը, վոր ենքան սերմացուն կորցրեց, ու յեզը սախաթվեց:

Գյուղացիներից մեկը կապում եր յեզի վոտը:

— Հնկեր Ալեքսան, եզ եր իմ ումուղը, ել ուրիշ սերմացու չունեմ, — ասաց ծերունին:

— Բան չկա, ապի, մենք քեզ սերմացու կտանք, — պատասխանեց Ալեքսանը:

— Հնկեր Ալեքսան, վարդապետ ես կարմունջն
եռակա խախուռա եր,— ասաց մի գլուղացի:

— Յեա ել հենց եղ եմ ասում՝ մի կամուրջ
եւ չենք կարում շինել,— կրկնեց Ալեքսանը:

— Այ, ասում եմ՝ ես բոլորդ կոզնեք, վոր
եա կամուրջը թաղա ու զալում շինենք:

— Հա, հա, թե չե ես փիս ժամանակը բա-
նախափան ենք լինում, չենք կարա մեր հողերը
զնալ:

Ալեքսանը չերեք չգաղարեց, մինչև վոր
քաղաքից վորոշ գումար ստացավ և գլուղացիներ-
ի ողնությամբ մի շաբթում հաստատուն կա-
մուրջ կապեցին:

— Ինչի՞ պաի ենպես թողնելինք, ինչի՞ չալի-
աի թեղ շինելինք, վոր ենքան ցորենը չկորցնե-
լինք, նաչար գեղացու յեզն եւ խարաբ չլինի.
մինչև ջուրը կամուրջի գլուխը չի բարձրանում,
տեղներիցս չենք շարժվում,— կրկնում եր Ալեք-
սանը:

Ալեքսանի կարգադրությամբ ծերունին սեր-
մացու ստացավ ու այս անգամ սալը բեռնած
ապահովքչեց նոր կամուրջի վրայով. ուրիշ սալեր
եւ յեկան ու անցան կամուրջով. կամուրջը հաս-
տատ եր ու ամուր. գլուղացիներն եւ ահ շու-
նելին:

Այնտեղ ելին կուսըշիշի և կոմսոմոլի բո-
լոր անդամները: Ազոտ լուսը չերերում եր խըր-
ճիթ-ընթերցարանում. ազոտ լուսի տակ նրանց
արտահայտությունը ցայտուն եր, նրանց մտքերն
աղաղակող ելին:

Ընդհանուր ժողովի աչքերում վառվում եր
մի տենդոտ հուզում: Այդ փոքրաթիվ ժողովում
դրված եր մի կարեւոր զեկուցում՝ Անգլիայի կող-
մից դիվանագիտական կապերի խզումը Սորհրը-
դային Միության հետ:

Շշնջում ելին, հարցական նայում իրար յե-
րեսի: Լուրը թարմ եր:

Ժողովին նախագահում եր Ալեքսանը. զեկու-
ցում եր քաղաքից յեկած մի ընկեր:

Նոյեմբը, Սերոն և նրանց հետ ուրիշ կոմսո-
մոններ կլանում ելին նոր լուրը, տպապացնում
ելին աչքներն ու շուրթները կրծում:

Զեկուցողից հետո խոսեց Բարսեղը.

— Գլուղում մեր աշխատանքը պաի ըլի,
վոնց վոր հնկեր զեկուցողն ասեց,— գլուղացուն
սովրացնենք չերկիրը պաշտպանի, ալսինքն՝ մեր
անտեսությանը պետքամ ավելի ուժ տանք, մեր
թիկունքը պետք ա պնդենք... Ըսենց պետքամ
ըլենք մենք, կուսակցականներս ու կոմսոմոլը—
մենք եւ բոլոր դործի ու մտածմունքի կառա-

վարդներն ենք, մենք իմանում ենք, վոր մենք հաղթվող չենք...

Միքսանի խոսք ել ավելացրեց Ալեքսանը:

— Հմի իմացանք, եղբամից պետք ա չեղ-
րակացուլին հանենք. հմի մենք պետք ա լավ
զենք բռնել իմանանք: Հանաք չի, հմի լուրջ
բան ա. քետ առաջ, Անգլեն ու մյուսները դադա-
րող չեն, մեր դեմ կռիվ են պատրաստում, նրանք
մեր ապրելն ուզում չեն, եղպես ա թշնամի դա-
սակարգի խասիաթը թե. վոր նրանք սարք ու
հնարքներ ունեն, պետք ա մենք ել ունենանք,
մենք ել գիտենանք... իմանում եք, ընկերներ:

Ժողովից հետո ամեն մեկը տանում եր. նոր
մտքեր, նոր ազավորություններ ու ծրագրում
եր, թե աչժամ ինքն ինչ նոր անելիքներ ունի
գյուղում:

Ուշ գիշերին Ալեքսանը դեռ չեր քնել. շրխ-
շրխկացնելով մաքրում եր հրացանն ու յուզում:

— Վաղուց ա ձեռս չի դիպել, հա. վոնց վոր
խամացել եմ, — ասում եր ինքն իրեն:

Կինը վերմակի տակից զարմացած նայում
եր.

— Ալեքսան, ի՞նչ ես իմացել, — հարցրեց նա:

— Են եմ իմացել, վոր լավ կրակել պետք ե
իմանամ, արջերի վրա, գալիերի վրա, ալախքն՝
վոր կռիվ ըլի, զրանք պտի մեզ ուզենան ուտել:

ալախքն՝ հին որենքների պահապան բուրժու-
ները:

— Վա՛յ, ելի կռիվ, — վշկայաց կինը:

— Լավ, հենց իմացար ես սհաթիս. ունքերդ
պարզի, հլամ կռիվ չկա... Յեղավ չեղավ, ես ժա-
մանակ տեսնեմ՝ ո՞վ ում. թե վոր զոռի աշխարհ
ա, մենք ել զոռի կեցենք, հո ձեռներս չափտի
ծալենք ու նստենք եղպես: Նշան բռնել քեա շատ
եմ սիրում, — ասաց Ալեքսանն ու նորից գբաղվեց
իր հրացանով:

26.

Գարնան շոյող արեւի հետ ալթնացել ելին
կողեկտիվի չերեխաներն ու գլխաբաց, վոտաբո-
բիկ վազվզում ելին բակում: Զմեռվա հանգստից
ձանձրացած՝ աչժամ իրենց բոլոր ուժերը հրապա-
րակ ելին բերել:

Սոփոն ամեն անգամ բալկոն դուրս գալով՝
չանչ եր անում դեպի խրճիթները և ատելու-
թյամբ նայում մանուկներին: Յերբ կաղ Պապուշն
ալցելում եր նրան, ներս ելին մտնում, դռները
ծածկում, հետո դուրս ելին գալիս փսփսում ու
դեպի խրճիթները նայում:

Մաղեր ծախող գնչուհու քամակից չերեխա-
ները վազում ելին.

— Բոշա... մաղ տուր... բոշա, ասեղ տուր...
Յերեխաները նրան աչքից կորցրին. քիչ հե-

սոս բոշան Սոփոյի բարկանում հասած էր. Սոփոն փափառում էր. նա մատը ծածուկ մեկնել էր դեպի հինգ խրճիթները:

— Վոր դրանք իրար, վոնց վոր շուն ու կատու, գդեն, գլխներին ինչ չոռ ասես թափի, քեզ մի հին գելրա կտամ, մեղր կտամ ու յերեսիդ ել մի բան:

Գնչուհու ալոված դեմքի վրա շրթունքները չեա գնացին, սպիտակ ատամների շարքերը ժպտացին ազահորեն:

— Սանում ջան, խորոտիկ խանում, իմ գիրը գորավոր կեղնի:— Բոշան իջավ, Սոփոն ներս գնաց:

Առավոտը վաղ հինգ խրճիթների շուրջն ուրուրի պես պտույտ էր գալիս գնչուհին, չերեխան մի հին փալատով մեջքին կապած, մադերն ել ձախ ուսը գցած:

Չորս կողմը նայելով թաղուն կռահում էր նա ու խրճիթների շեմքերում ինչ-վոր բան էր թաղում: Առեքսանի խրճիթի շեմքում հենց վոր կուսցավ, Նոյեմը դուրս չեկավ և չեա-չեա գնաց:

— Այ բոշա, ի՞նչ ես քանդում:

— Աղջիկ ջան, մաղ եմ ծախում, ատեղներ, չեմ առնի,— ասաց գնչուհին՝ ատամնաշաքրը ցուց տալով:

Նոյեմը կուսցավ, վոր փորած տեղը նայի,

բարկունից Սոփոն նշան արեց գնչուհուն, գնչուհին ուժեղ թաթով խփեց Նոյեմի գլխին, քիչ էր մնում աղջիկն ուշաթափվեր:

Սերոն հենց նոր էր դուրս չեկել խրճիթից, հասավ գնչուհու քամակից, բռնեց մազերից:

— Ասա, ջագո՛ւ, մազերդ կջարդեմ. ի՞նչ ունեւիր ես աղջկա հետ:

— Ախպեր ջան, ոտներուդ մեռնիմ, հեշ բան չեմ երե, իշտա հաց ուղի, չավալ,— մղկրտաց գնչուհին:

— Սուտ ես ասում. չեմ տեսա, թե վոնց բամբեցիր նրա գլխին:

Կանաչք, չերեխաները շրջապատեցին նրանց. Կատարը թաքահան լինելով՝ հատավ հետաքրքիր վեճին:

— Ես դրեաց բոշան աս:

— Ես գիր անող աս:

Ասացին կանաչք. Կատարն տկանջները սրել էր և աչքը գցում էր Պետրեղի բարկոնին:

Սերոն թափահարեց գնչուհու ուսերը.

— Ասա, թե չե՝ մազերդ կջարդենք ու քեդ գեղիցը կքշենք:

Գնչուհին աղերսանքով բերանը ծռեց.

— Ախպեր ջան,— մատը պարզեց դեպի Սոփոյի բարկունը.— ես խանումը խրատ տվավ, վոր գիր կտպեմ. պուճուր մանչի տեր եմ, ինձ մի

զիտչի, զիրա յետ կենեմ, զուրբան եղնիմ քեզի:
Կատարը շրթունքները կրծեց.

— Սերս, դու կոմսոնդ աղա, ամոթ չի՞ դու
եղ բռշի — շաշի հետ զլուխ ես ցավացնում:

— Դու բամբասանք մանի, քու լինչ գործն
ա, քեզ ով կանչեց, — կուպեց Սերոն, ապա բաց
թողեց գնչուհուն և հեգնանքով նայեց դեպի
բալկոնը:

— Գիր կապելով պաի մեզ փնաս տան, թող
եղ ըլի. — ու ծիծաղեց:

Սոփոն անհանգիստ և գաղտագողի նայում
էր այդ տեսարանին. բռունցքները սեղմում էր
գնչուհու վրա:

Գնչուհին յերեխան ճչացնելով, մաղերը ու-
սը գցած՝ գնաց: Կատարը գուլպան գործելով
բարձրացավ Սոփոյի բալկոնը:

— Եղ խաչատուակիչները, եղ շները սոկոնի
պես տմեն տեղ դուրս են գալիս, — զնշղնշում էր
կատաղած Սոփոն:

— Սուս, համբերի, ես ա հո կռիվ ա ընկնում,
դրանց պոչը հուպ կտան, — ասում էր տերտերը. —
են աստվածը, Անգլին վոր գա, հլամ առաջի
սրեն սրանց կմատնեմ. — ձեռքը մեկնեց դեպի խըր-
ճիթները:

— Թող ճիտները պոկեն, սիրտս հովանա, —
վրա բերեց Կատարը, գայլուկից կոկորդը բռնը-
ված. հետո կամացուկ ավելացրեց.

Տերտերին շատ նեղացրին...

— Պապուշին շատ նեղացրին — ասաց Սոփոն:

Յերկու սրտակից կանաչը յերկար ժամանակ
մխիթարում ելին իրար: Մին ել աղվեսի արա-
ղուկյամբ Պապուշը յեկավ, կամացուկ փսփսաց
նրա ականջին.

— Վոր կռիվն ընկավ, մենք գիտենք ու
սրանք, իսկ հիմի, խմացա՞ք, — ու աղվեսի ճկու-
նությամբ ցած թռավ:

27.

Ղազարոյի սառած աչքերը կանգ առան, բե-
րանը ծովեց ու միքանի անգամ հարցրեց.

— Հը՞, ում, իսի՞:

— Զահրումար կի, — պատասխանեց կաղ Պա-
պուշը, վոր ձեռքը դրել էր նրա ուսին և խոսում
էր համոզելով: Գլխի հին ցիլինդրը գցել էր աչ-
քերը, շրթունքները շարժվում ելին աննկատե-
լիորեն:

— Այ, ետեղի մարդին, հասկացա՞ր...

— Հասկանում եմ, Ալեքսանին ես ասում
ելի, գեղի...

— Սուս, — ընդհատեց նրան Պապուշը, — ձենդ
փորդ գցի, ոչով չիմանա, թե չե քեզ, հա... ի-
րիկունը կգա ժամը:

— Ժամը... — կրկնեց Ղազարոն և ապշած,
սարսափահար նայեց Պապուշին:

— Ենտեղի մարդին... — կրկնեց նա ու բաժանվեցին:

Հազրոն վիզը ծռած, խեղճ-խեղճ անցավ գլուխ-խորհրդի գրասենյակի առաջից:

Ալեքսանը խոշոր ծնոտները շարժելով՝ խոսում էր, գլուղացիները շրջապատել էլին նրան: Հազրոն շշնջաց.

— Ես ջանավար մարդի՛ն, — գեմքը կծկվեց, կզակը ներս գցեց. — ինձ բան չի արել... — հիշեց Պապուշի խոստացած փողը:

— Փորձեմ, — սիրտ առավ նա, մի անգամ ել նայեց Ալեքսանի բրոնզադուլն գեմքին:

Հազրոն համեմատում էր իր ուժերը, նայում էր Ալեքսանի վրա, իրեն վրա, տալա շշնջում:

Յեթե մեկը նրան դիտեր, անպաշտան կհասկանար, թե ի՞նչ էր մտածում Հազրոն և ո՞ւմ մասին. սակայն վոչվոք ժամանակ չունեւ նրանով զբաղվելու. գարնան աշխատանքների ժամանակն էր, շտապ անցնում էլին գլուղացիները նրա կողքով:

Հազրոն մատները կրծոտելով գնաց. շշնջում էր.

— Փորձենք...

28.

Խաչված Հիսուսի անգոր ու մուղ կերպարանքն էր հիշեցնում գլուղի ժամը: Նա գեղին

աչքերով նույնում էր գլուղի նեղ ճամպին, վորի վրա ամեն շաբթամուտ աղոթասեր աչքերով հասնում էին սպառաջներ ելին յերերվում ու տնքալով բաց անում ժամի ծանր, սևացած դուռը:

Չարաճճի մանուկները քարեր ելին նետում նրա գմբեթին, համարյա բոլոր ապակիները կոտրւտել էլին, կուլը ժամկոչին շատ անգամ ելին գալացրել: Նա ժամի պես մուղ ու անգոր պըպըգել էր շեմքում, մինչև տերտերի գալը:

Տերտերը կարճահասակ էր ու գեղին մորուքով. հաստ գավազանը գցելով՝ դուրս չեկավ ժամի ճամպեն: Անհանգիստ մանուկները քարեր ելին նետում ժամի ապակիներին: Ժամկոչը ներս էր գնացել ու հիմի չեւ չորացել զանգակատան տակ:

— Անիծյալներ, փուչեր, — փնթփնթաց տերտերն ու բարկացած մտավ ժամը, հրեց ժամկոչին, վոր չորացած ձեռքերով կախվել էր զանգակատան թուկերից:

Նրա կուլը աչքերը ճպճպացին, գեմքը կնճռոտեց:

— Դու ել ա աչք չունես, վոր տեսնես՝ ի՞նչ կա, ի՞նչ են անում լակոտները. քեզպես քուռերն են մնացել...

— Աման, տերտեր, չես ասի սատանան դիպավ կողքիս, — մրմնջաց ժամկոչը:

— Բա վոր ինձ ուրիշ սատանեք են դիպ-
չում,— պատասխանեց տերտերն ու նայեց չորս
կողմը:

Ոհանի առավածավախ կիներ ներս մտավ, շա-
լի տակից հանեց մոմը, խորանի առաջ վառեց ու
չոփեց:

Տերտերն աչքի պոչով նայում էր նրան:

Մի չերկու պառավներ ել չեկան ու շշնջո-
ցով չոփեցին:

Տերտերն սկսեց ժամատացությունը, սա-
կաջն հալացքն անհանգիստ էր, բառերը կուլ էր
տալիս, աչքը դռանն էր:

Կամացուկ ներս սորորաց աչրի Կատարը,
խորամանկ և մանր աչքերով զննեց տերտերին
գլխից մինչև վոտների ծայրը, ապա կանգնեց
պատի տակ:

Միենույն բառերը միքանի անգամ տերտե-
րը կրկնում էր, նայում Կատարին: Կատարը սի-
րալիւր, համեստ աչքերը խոնարհում էր ու շշնջում:

— Ջան տերտեր, աղոթքիդ մատաղ, միրու-
քիդ մատաղ...

Քիչ հետո Պետրեյի կինը, Սոփոն սորորաց,
խառ շորը գլխին դրած՝ կանգնեց Կատարի դի-
մաց, պատի տակ: Ղիտում էր շուրջը, խեթ-մե-
թում Ոհանի կնոջը:

Կաղ Պապուշը, Պետրեն ու Ղազրոն ել չե-

կան, վանց վոր իրար բերնի թքած՝ ցրվեցին ա-
մենը մի կողմը: Ղազրոն հենվեց սյունին, շարու-
նակ շարժվում էր:

Պապուշը դանդաղ սահում էր դեպի Սոփոն,
Պետրեն կանգնել էր առանձին:

Յեթե ծնկաչոք պառավները գլուխները բար-
ձրացնելին, և աչքերն աղոթքի մշուշը պատռե-
լին, անպայման աչդ դեմքերի վրա մի ընդհա-
նուր կնիք, մի խորհրդածություն կնկատելին:

Ոհանի կինը մտատանջվում էր աչն մտքով,
թե ինչո՞ւ Պետրեյի ու մյուսի նման մարդիկ ժամ
են գալիս, հավատում են, իսկ Ոհանի ու Ալեք-
սանի նման մարդիկ անհավատ են, և չե՞ր կարո-
ղանում բացատրել, թե ինչո՞ւ չեն նրանք մո-
լորվել:

Տերտերի անհասկանալի աղոթքները խառնը-
վել էլին պառավների շշնջոցին և մի ժանգոտ
հերյուրանք էլին լցրել ժամը:

Ժամկոչը միքանի անգամ ուժով կախվեց
զանգակատան թոկերից, զը՛նգ... զը՛նգ... նվաղ
ու խուլ վողբացին զանգերը:

Ոհանի կինը միքանի անգամ չերեսը խաշա-
կնեց, շուրջն առանց նայելու, փեշերը հավա-
քած՝ դուրս չեկավ: Մյուս պառավներն ել գլուխ-
գլխի տված՝ դուրս չեկան ու որորվող բաղերի
պես ընկան ճամպեն:

Տերտերը բեմից իջավ, զիրքը ծախեց, նախեց
չորս կողմը խուզարկու հայտքբով:

— Մերոնք են, — շնչաց. ժամկոչից բանա-
լինները վերցրեց, ժամի դուռը փակեց:

— Դեհ, զավակներս, չեկեք այստեղ:

Բոլորը խորհրդավորությամբ մոտեցան բե-
մին: Կատարը նստեց բեմի վրա, Պապուշն ու
Սոփոն կանգնեցին իրար կողքի, Պետրեն հենվեց
խորանի պատին, Ղազրոն գրքակալին: Իսկ ժամ-
կոչը գլուխը կախ, թոկերը բռնած՝ նստել էր:
Նրա դեմքը սառած էր, մոմի պես դժգուշ, նա
փոշինչ չէր հասկանում. իր ամբողջ կյանքում
ժամկոչ էր չեղել, բացի զանգի ու աղոթքի ձայ-
ներից ուրիշ ձայներ չէր կարողանում վորոշել:

— Վոնց վոր մի սատանա, գեղացիներին
թարսում ա, ինչքան բան արեց դա, աչ եսքա-
նիս դուշմանն ա, կոմմունիստ ա դառել ու մի
կրակ մեր գլխին: Ինքը սուրբ աստվածը վկա,
դրա անիրավությանը չափ չկա. դրա պատիժը
մենք պիտի տանք. — խոսեց տերտերը ցածր ձայ-
նով:

Ղազրոն աչքերը պլշած, ապշությամբ լսում էր:

— Տերտերը դուզ ա ասում. տերտերի խել-
քը կարուկ ա, — շարունակեց Կատարը:

— Վերջացնեք. — ավելացրեց Սոփոն:

— Ղազրոն ա մեր հուլար, մեր քաջը. միան-

կանից մեջտեղից դուրս կլա, վրա բերեց Պա-
պուշը զայրուլթով:

Ղազրոն նախում էր նրանց չերեսին. նրա
ուղեղը սովորականից ավելի չէր մթաղնել:

Գլուղում Ղազրույին լավ ելին ձանաչում.
ասում ելին՝ «գիժ Ղազրո», վորովհետև նա սո-
վորական մարդի մտածողութունն ու դատողու-
թյունը չունեւր:

Մենակ էր, խումբը նրան հաշվի չէր առ-
նում, նրա ուժից պատկառում ելին. մի անգամ
հանդում մի թուրք էր խեղդել, սակայն նրանք
չելին ուղում հավատալ, վոր թուրքին քնած ժա-
մանակ էր խեղդել:

— Չմտածես, Ղազրո, Յեվրոպից ել կգան.
կոխվ ա, Ղազրո, դրանց դեմ. են վախտը մենք
ու դու գիտենք մեր հաշիվը... — ասում էր Պա-
պուշը:

Տերտերը խփեց Ղազրույի ուսին.

— Հավատքը, զավակս, կհաղթի, առ աստված
կբարձրացնենք մեր ձայնը:

Իսկ Պետրեն խոխուռն ձայնով մի-մի բառ
էր շարտում. նա չէր մոռացել իր սանաթները...

Ժամկոչը ննջում էր, գեմքն արտահայտու-
թյունից զուրկ էր և ալրված մոմի չէր նման:

— Ի՞նչ թավուր վերջացնեք, — մատները
կրծոտելով հարցրեց Ղազրոն:

— Թաջ Դազրո, դու գիտես, եդ քու բանն ա, ուրիշներ համար քեզ, ցած կգլորես եդ մեղավորին:

— Կլորեմ, — կրկնեց Դազրոն, վտաքերն իրար քսելով:

Դազրոյի տեղը նեղ եր... նա ուզում եր հրաժարվել, բայց ելի վախենում եր. «Եսքան հոգով վրա կթափվեն, ինձ կխեղդեն», մտածում եր: «Ինչ կլինեք, ես անշարժ գրքակալի տեղը ըլե՛լի, եսքան բանն իմ գլուխը չգար»:

Տերտերը վոգետրվեց.

— Թե Դազրոյի նման եսպես միքանի քաջեր դուրս գալին, սատանաներին կքշե՛լինք մեր յերկրիցը:

Պետրեն ավելի խոր եր մտածում. մինչ աչդ չեր խոսել.

— Հանաք ա, դուք եդպես հեշտ-հեշտ խոսում եք, սաղ աշխարհի սրտումը մեխի պես խրվել են, հենց գիտեք հանաք ա. Ալեքսանին վերջացրիք, մի ուրիշը կնստի նրա տեղը...

Բոլորի գեմքին դժկամության կնճիռներ հայտնվեցին:

— Կռիվը դու չես իմացել, Անգլիան կռիվ ա գալիս, — ձայն տվեց Պապուշը:

— Դրանք ի՞նչ են. վոր փչեմ՝ կթռչեն, — սիրտ առավ ու պարծեցավ Դազրոն:

Մյուսները ժպտացին. Պետրեն կասկածով եր լսում աչդ բոլորը:

— Հենց գիտեք հեշտ ա. չես իմ փորձից գիտեմ. եսքան տարի Պետրեյի գլխին եդպես բան չեր եկել, դրանք բերին. դրանց լիզվի ու գործի հախիցը շատ դժար ա գալ:

Մուլթն եր ժամում, հագիվ ելին իրար աչք նշմարում: Պետրեյի խոսքերից հետո Դազրոն մթության մեջ շրթունքները կրծեց, կպավ գլուխը քակալին: Ամեն մեկն իրեն մեջ վախենում եր, բայց չեր արտահայտում:

— Դազրոն գիտի, Դազրոն քաջ... Յեվրոպից կգան, կռիվ ա պատրաստվում, — կրկնում եր Պապուշը:

— Վոնց, ինչի՞ հմար, — հարցրեց Դազրոն:

— Եդ քու խելքի բանը չի. հետո կիմանաս. հիմի քեզ ինչ առում ենք, են արա, — պատասխանեց Պապուշը:

— Տեր հայր, լավ, բա վոր մեկ ել ուրիշը ժանգոտ ըլի՝ չտրաքի, — աղերսող տոնով ձայն տվեց Դազրոն:

— Պապական ուրիշ ա, կտրաքի, ձեռիդ դա՛լիմ կբռնես ու զարաուկ կկանգնես:

Դազրոյի սիրտն սկսեց արագ բաբախել. միթե ամեն ինչ վճռված եր. նա պիտի գործեր, — աչդ դաժան մտքից քիչ եր մնում ուշաթափվեր:

— Վա՛յ-վա՛յ, — անքում եր նա. մթության մեջ դեմքը չեղին տեսնում, կծկվել եր զրքակալի տակ:

— Ինչ, ինչ պատահեց, — շփոթվեցին մշուհները:

— Հե՛չ, մի զաֆիլ տեղը սիրտս ցավեց, վա՛յ... վա՛յ, ու՛ֆ...

Նրանցից և վոչ մեկը չեր հասկանում Ղազարի տանջանքները:

— Վոչինչ, զավակս, եզուց մի երկու թաս արաղ կխմես, սրտիդ ցավը կնստի...

Մթության մեջ կատարը սեղմվել եր տերտերին, տերտերի ձեռքը ճանապարհորդութուն եր կատարում նրա մարմնի վրայով: Պապուշը Սոփույին եր հենվել, Պետրեն մենակ, մթության մեջ խարխափում եր. գիշերները նրա աչքերը բռնվում էին, աչք լավ գիտեր Սոփոն: Բայց Պետրեն լսում եր նրանց բարձր շնչառութունն ու վատ նախազգացումով լցվում:

— Յես համաձայն չեմ, — հանկարծ բացականչեց Պետրեն:

Մշուհները տեղներից վեր թռան:

Ղազարոն ուրախ ուզում եր բացականչել՝ չես ել, բայց ձենը փորը գցեց:

— Մեր խորհուրդը դու խախտում ես. դիտես, վոր մենք դարձում ենք հանուն կրտսի,

աղյի, ամբողջ աշխարհի համար, — բացականչեց Պապուշը:

— Իմ կնիկը...

— Քու կնիկն ել համաձայն ա...

— Եդ չեմ ասում...

— Քու կնիկը քեզանից անահ ա...

Զելին թողնում, վոր Պետրեն խոսքը վերջացնեք:

Ժամկոչը քնի մեջ շարժվեց, ու զանդերը թույլ զնդացին:

Տերտերը վախեցած վազեց ու ախպիսի ուժով քաշեց ժամկոչի ականջները, վոր քիչ եր մնում պոկվելին:

Ժամկոչն աղիողորմ մրմնջաց: Բոլորի ուշադրութունն աչն կողմը դարձավ, բացի Ղազարուց. նրա մտքերը պղտոր էին. նրա սիրտը սարսափով լի էր:

Զգուշ և առանձին-առանձին ցրվեցին բոլորը. ժամկոչը քնաթաթախ փակում եր ժամի դուռը:

Մի սավեր հեռվում դանդաղ անցավ. խորհրդակիցները դողդողացին, չիմացան՝ ով եր... Մազաթափ մի քոսոտ շուն եր, վոր պոչը վոտների արանքն արած՝ անցնում եր վոչվոք չիմացավ, թե անցնողը շուն եր:

Մի շաբաթ Ղազրոն տանից դուրս չեկավ. տնեցիներից թագուն, թնկթնկում եր անկյուններում խոռվկան լերեխի պես:

— Զուռլ շառի մեջ գցեցին, եզուց բանալը կնստեմ, չետով ել ճիտս կպոկեն... Բնչ անեմ, փորձեմ...— շշնջում եր:

Ասոն ելի կովեց, հախն եր ուզում տերտերից:

— Յես գիտեմ՝ դուք Բնչ եք, տերտեր, հլամ սպասի, հլամ կաց, — աղաղակում եր սպառնալից տոնով Ասոն:

Տերտերն սկսեց դողալ. մատը կծեց:

— Կա, չկա՝ սա լեր, են գիշերվանը. սա լրտեսում եր. կորանք. սա նրանցից ա...

Մի վայրկյան տերտերը չկորցրեց, ու Ասոն գիշերն իրենց մարագը գցեցին. վոչվոք չիմացավ. խուլ ու լուռ գիշեր եր...

Նույն ժամին ատրճանակը ձեռքում պահած՝ Ղազրոն կուչ չեկավ Ալեքսանի խրճիթի մոտ:

Միքսանի փամփուշտ գրպանն եր գցել, մի փամփուշտ ել ատրճանակում կար:

— Տեսնեմ վոնց ե, փորձեմ. — նրա ձեռքը դողում եր, ատամներն իրար զարկվելով չխշրկում ելին, ականջին տրաքոցներ ելին լսվում, վեր եր թռչում, ատրճանակը դնում եր գետնին, նորից վերցնում:

Ալեքսանը ժողովից ուշ վերադարձավ:

Ղազրոն կորցրեց հավասարակշռութունը, մեջքի վրա լետ գնաց, ձեռքը դողաց, — ատրճանակը տրաքեց պիստոնի պես:

Ալեքսանի ականջը վարժ եր պալթյունների հանքերում եր բանել, չցնցվեց:

— Աման, վաչ, սպանվեց...

Ալեքսանը վազեց տրաքոցի կողմը, տեսավ մեջքի վրա ընկած եր նա, ատրճանակը կողքին. կարծեց սպանված ե, շարժեց...

— Ալեքսան ախպեր, — Ղազրոն ցատկեց տեղից ու խենթացած հաշացքով նայեց. — Սալ ես մնացել... աստոծ, սրա կոնիցն ելիր...

Ալեքսանը քարացել եր:

— Ուզում ելի քեզ սպանեմ, ներողութուն, վաչ, — բղավում եր. — Ձեր կոնիցն ելի, զաֆիլ դառա նրանց կոնիցը. վաչ, Ալեքսան, մեղք արի ինձ:

Ալեքսանը վերցրեց ատրճանակը, բռնեց նրա թևից, տարավ ներս: Գլուղացիները լցվեցին խրճիթը. Ալեքսանը հանգստացրեց կնոջը, լերեխաներին, վոր վախեցած ելին:

Ճրագի դեմ, բրնձեգեղուն ու խոշորադեմ մարդը ժպտով, հանգիստ նայում եր գունաթափ, սարսափահար Ղազրոյին:

Հազրույի ծուռ բերանը սովորականից ափս-
լի չեր ծռվել, ու անկյունով շուր եր վազում:

— Այ, մտիկ արա, իսկական սպանելու
միտք հունեցի, ասի փորձեմ, հենց, ելի, մի հատ
պատրոն եր միջին, մնացածը ջեբս ելի գցել:

Ալեքսանը ժպտում եր դառնությամբ և խղ-
ճահարվում Հազրույին:

Գյուղացիները վրդովված գոչում էին.

— Դրան բռնենք, եդ շաշ Հազրույին, վոր
մարդասպանություն եր անում:

Հազրոն ել սկսեց բղավել.

— Թողեք գնամ. յես իմ ձեռով կարատեմ
տերաերին, Պապուշին, իրանց կնանոնցը. ինձ
նրանք խրատեցին:

— Խեղճ մարդ ես, գինջ կաց միքիչ, խա-
ղաղվի. յես գիտեմ, վոր եդ բու սարքածը չի, —
ասում եր Ալեքսանը:

— Հիմի բու կոնիցն եմ. — ուզում եր ընկ-
նել Ալեքսանի վտանները. Ալեքսանն ուժով բռնել
եր նրան:

Գյուղացիները դարմացած խոսում էին ի-
րար մեջ:

— Սադ նրանց ուրքածն ա:

— Հազրույին խրատել են:

— Եդ մարդասպանին բաց չթողանք:

✓ Ալեքսանը ծնատները շարժեց.

— Բռնենք մի խեղճ վոչխարի. թե վոր ինձ
ու ձեզ պես խելքը բաներ, են վախար, հո...

— Դուզ ա, Ալեքսան, վոչխար եմ, անմեղք
եմ..

Ալեքսանն ամեն ինչ հասկացել եր և մտա-
ղբաղ շոյում եր փոքրիկ աղալի գլուխը, վոր
փաթաթվել եր հոր վոտքերին:

Ատրճանակը, փամփուշտները վերցրեց ու
Հազրույին ճանապարհ դրեց.

— Հազրո՛, ըտենց փորձեր ել չանես, երե-
խեքդ մեղք են:

— Վա՛յ, Ալեքսան, թող վտաներդ ընկնեմ,
սիրտս գինջանա, հիմի քու կոնիցն եմ, ուզում
ես՝ սոսս գնամ քարափիցն ընկնեմ, — Հազրոն հե-
կեկաց, շուրը ծորում եր բերանի անկյունից:

Ալեքսանը հուզվեց:

— Գնա՛, Հազրո՛, դու չես, նրանք են մեծ
շաշերը, գժերը:

Ամբողջ ժամանակ Մուքելը տանից գլուխը
չհանեց. լսել եր արաքոցն ու գլուխը վերմակի
տակ թաղցրել. «Իմ հաշիվը չի, իմ գործը չի.
վոր ասում եմ՝ մեր գլխին եդ մարդի երեսիցը
շառ կգն»։ միայլար եդ եր մտածում: Իսկ Ռհա-
նը, Գարոն, Յեզսրը վրդովված՝ պտտվում էին
Ալեքսանի շուրջը:

Նույն ժամին, դադտապողի, խուլ ճանապարհներով Սոփոն լուրը հասցրեց Պապուշին:

Պապուշը ձին թամբեց ու գլուղից փախավ:

30.

Ալեքսանը վաղ առավոտ արթնացավ. գլուխը ծանրացած էր. տենդոտ ու անախնկալ դեպքերը հաջորդում էին իրար, — դարնան բացվելու հետ նա ազատ չէր շնչել:

Վտաքերի ցավը սաստկացել էր, չէր կարողանում արագ քաշել. նա գնաց գլուղխորհուրդ, գլուխոններ ուղարկեց գավառային միլիցիային և դատախազին: Բարսեղը չեկավ նրա մոտ. խորհրդակցում էին:

Սերոն կոմսոմոլի գործով մոտիկ գլուղն էր գնացել և վերադառնում էր. գիշերվա դեպքին նա անդլակ չէր: Ուզում էր մտնել գլուղխորհրդի գրասենյակը, հանկարծ լացի ձայն դիպավ ախանջին, կանգնեց:

— Աման. բալա ջան, Ասո ջան, նանիդ աչքերը դուրս գան, նանդ չորանա, երկու որ հանդումը մնաց, ել յետ չեկավ...

Հոտաղ Ասոյի տատն էր՝ նա վոտաբորիկ բարձրանում էր բլուրը: Սերոն վազեց նրա յետևից:

Յերեք որ էր փնտոտում էին Ասոյին: Տեր-

տերն էլ մարդիկ էր պցել բլուրները ու ինքն էլ մտանոգված էր յերևում:

Գլուղը խոտում էր եզ մասին, վոր Ասոն վոտով-գլխով կորավ. վոր Ասոյի նանը խելքը կթոցնի:

Ասոյենց խրճիթը գլուղից բավական հեռու չէր, գետնափոր: Ասոն էր պահում իր ծերացած տատին, ու նա միշտ Ասոյի արևոփն էր չերգվում, նրա համար էր ապրում:

Յերեք որ էր՝ տատը հաց չէր կերել, չերեք որ ծոմ էր: Ծալապատիկ նստել էր խսիրի վրա. հարևանունին ապուր էր բերել. խնդրում էր, վոր ուտի...

Ծերունի տատը փախե գգալը մոտեցնում էր շրթունքներին, արցունքները գլորվում էին կավե ամանի մեջ, գգալը յետ էր բերում. հարևանունին ցավակցորեն նայում էր:

Սերոն ներս մտավ: Սերոյին վոր տեսավ, չորացած ձեռքերը մեկնեց դեպի նրան.

— Սերո ջան, բալա ջան, Ասոյին բերիր... Ասոն վոր չորումը մնաց, Ասոյիս դուգուկն անտեր մնաց, Ասոյիս դուգուկը լաց ա ըլում. բա, Ասոյի նանն էլ ինչի՞ ապրի...

Սերոն հագիվ էր գսպում արցունքները, շուռ էր գալիս դեպի պատը:

— Նանի, Ասոյին յես կճարեմ, նանի, ապա-

սրդ կեր, — ասաց Սերոն տխուր, լայնակումած ձայնով:

Տառը քիչ էր մնում Սերույի վոտքերն ընկներ, մորթվող վոչխարի նման թպրաում էր խտրի վրա:

31.

Կարկառածորը հեռու չէր. հնաեղ ելին քշում վոչխարները, քանի վոր հնաեղի խոտը հյութոտ, կաթնոտ էր:

Սերոն գնում էր հարցուփորձ անելու, Ասույին փնտռելու:

Սերույի ճանապարհը կանաչոտ էր, բայց սիրտը տխուր. Ասույի կորչելուց հետո գիշերները չէր բնում: Հիշում էր Ասույի քաղցր նվազը, Ասույի անկեղծ ընկերութունը...

Նա քայլում էր մտազբաղ, ասես լսում էր Ասույի դուգուկի ձայնը. քամին սլալում էր բլուրներից ու դիպչում ականջին. լսում էր... գլուխը բարձրացրեց, հասել էր Կարկառածորը:

Հոտաղներից միքանիսը պառկած էլին, միքանիսն էլ զրուցում էլին:

— Ասոն ձեզ հետ էր, Ասույի տեղը վոնց ա՛ չգիտեք դուք:

Հոտաղները նայում էլին Սերույի բերանին. նրանցից ամեն մեկն աշխատում էր հիշել, թե չէր էր, վոր Ասոն էլ չէրկաց:

— Ասոն մեր լավ հնկերն էր:

— Ասոն մեր լավ դուգուկ ածողն էր, — ասում էլին նրանք և տխուր նայում:

— Ենքան ենք ես ձորում ման եկել:

— Շվացրել՝ հե՛յ, հե՛յ, Ասո՛...

— Ասում ենք, թե ինքն իրան ջուրն ա գցել...

— Ասում ենք, թե աղջիկ էր սիրել...

Սերոն գլուխն որորեց.

— Ասոն իրան սպանող չէր:

— Տերտերանց վոչխարները հիմի ուրիշ կուռ են քշում, — ասաց հոտաղներից մեկը՝ տեղից կանգնելով. — Էն միտա ա, վոր Ասոն տերտերի կանգնելով. — Էն միտա ա, վոր Ասոն տերտերի դուանը՝ տերտերին ուշունց էր տալիս, չես մտիկ չարի, վոչխարներս քշեցի. ասի՛ Ասոն էլ իմ քամակից կգա, ու մի որից չեան էլ տեսանք վոչ:

Մի մութ կասկած պտույտ էր գալիս Սերույի գլխում: Քայլերը դանդաղել էլին, նայում էր դեպի տերտերենց տունը... կանգ առնում, գնում, ելի կանգնում...

Մեկը ձգեց Սերույի թևից. չոթ տարեկան մի աղա չէր նա, պատառուտված շորերով, գլխաբաց. լսել էր, վոր Ասոն կորել էր, ու Ասույի բնկերն էր Սերոն: Սերոն կուացավ նա մանկական շուրթերը մոտեցրեց Սերույի ականջին, մի բան շնշաց, ու չերկուսով վազեցին: Ծովեցին,

քանդված ջրաղացի գլխով բարձրացան, հետո իջան փոսը:

Յերբ հասան տերտերի տանը, յերեխան զգուշորեն մատը մեկնեց:

— Այ, եհտեղ, սրանց մարագի շեմքում Աստուի տրեխի թալը վեր ընկած էր, իրանց պուճո: Երեխեն բերեց, առվի վրա լողկա չեր շինել, չես ու նա կովեցինք. նա ասեց՝ մերը չի, մեր նոքարինը չի... տերտերի կնիկն ինձ էլ, նրան էլ ծեծեց, տրեխի թալը գցեց են փոսը, ցուլց տվեց արտաքնոցի տեղը:

Սերոն շրթունքներն աջակես կծեց, վոր արնեցին. նա զողտազողի մտավ բակը, հետո մարագի նեղ լուսամուտը գտավ. մի փոքր շունչ առավ ու գլուխը կոխեց լուսամուտից ներս:

Սերոյի գուճն սպիտակեց. Աստուի փափախն ու արեխները տեսավ, աչքերը մթնեցին.

— Սրանք են սպանել... գելի պես կերել են Աստուին:

Փոքրիկ տղան վախեցած նայում էր Սերոյին: Սերոն տղայի ականջին շշնջաց, տղան հեռացավ մարագի կողքից, իսկ ինքը գնդակի տրաշուխմբ վազեց գեպի ցած:

Նրա գեմքը սպրդնած էր. արեխների թիւրն արձակվել էին:

Կանգնեցին տերտերի մարագի առաջ՝ Ալեքսանը, Բարսեղը, միքանի կոմսոմոլիստներ ու Սերոն:

Ալեքսանն ատամները սեղմում էր. լուռ էր. Սերոն հուզմունքից զողում էր: Կոմսոմոլիստներից մեկը տերտերի դուռը բաղխեց. դուռն չեկավ տերտերի պառավ կինը, պոռչները կապտած:

— Ի՞նչ կա, ինչի՞ չեք դուռներս կտրել, — ասաց նա շփոթված և սուտ տնքամքոցով:

— Արի մարագի դուռը բաց արա. հնչեց Ալեքսանի ձայնը:

— Ի՞նչ ես կամաց գալիս, թեղ արա. — վրա բերեց Բարսեղը:

-- Տերտերը տանը չի, ժամումն ա, չես բալանիքի տեղը գիտեմ վոչ...

— Թե բաց չեղ անում, մենք բաց կանենք, — ասաց Ալեքսանն ու վոտքով խփեց մարագի դռանը:

Տերտերի կինը կմկմաց, գնաց սուռն ու վերադարձավ, փնթփնթալով դուռը բացեց:

— Ըհը, ի՞նչ կա, խազնա չենք պահել, դարգակ մարագ ա:

Սերոն առաջինը ներս մտավ:

Մարագը մռայլ ու մութ էր. խոնավ ողի

հետ ինչ-վոր անախորժ հոտ եր խառնվել, վոնց վոր թունավոր գազ լիներ, հնազես զլուխները բռնեց:

Լուռ խուզարկություն եր, խոժոռ հաչացքները պատում ելին:

Մարագի մի անկյունում քարեր կալին դիզած. Ասուլի փափախը, տրեխի մի թալը քարերի տակից չերևում ելին... Սերոն սպրգնած վրա ընկավ, քարերը չեա գցեց, քարերի տակից մյուս կոմսոմոլիստների ոգնությամբ դուրս քաշեց Ասուլի աքանդակված գիակը:

— Վաչ, Ասո ջան,—բղավեց նա:

— Քարերով են սպանել, հրես ճախարար պատում, չերեսն արշուներվի:

Միքանի վաչրկյան Ալեքսանը չեր կարողանում բառ արտասանել:

— Ես ի՞նչ ա,—հարցրեց Բարսեղը տերտերի կնոջը, վորը կտել եր պատին. մյուսները բարացել ելին:

— Մենք ի՞նչ զիտենք, ասվ ա խաբար, տերտերը հազար թշնամի ունի, հալլաթ եզ թշնամիքն են արել: Աստոծ, աստոծ... չեա ել ես փշաքաղվում...

Ասու, ասու՝ աղեգ մեր ա, հարցրեց Ալեքսանը:

Տղես ինչից ա խաբար, վաղուց քաղաք ա գնացել. վաչ վաչ, անուղ, կրակավես...

Ջենդ կարի, ի՞նչ ես արջի պես վառնում,—բղավեց Ալեքսանը հազիվ զսպված:

— Գազանություն, մարդակերություն. թնդ գեղն իմանա, թե սրանք ինչ են...

Պառավը անքանքալով դուրս չեկավ. հազիվ եր քաջում. պոռչները կանաչել ելին: Մարագի բանալին Ալեքսանը վերցրեց:

— Գնանք:

Բոլորը լուռ հետեցին նրան: Տերտերի կինը իրենց շեմքից բղավում եր.

— Պետրելի կնկա արածն ա, տղիս գալթել ա, են բոզ կատարն ել տերտերի չետի կնիկն եր գառել... ինձ մեջ չխառնեք, ամա՛ն...

Գյուղն ալեկոծվում եր. կանաչք, չերխառնեքը վազում ելին. գյուղը հուզված եր. չեթե մի տար մարդ մոտենար գյուղին, պիտի չենթադրեր, վոր գյուղն առանց բոցի՝ հրդեհվում եր:

Գյուղխորհրդի գրասենյակի առաջ ահադին բազմություն եր կուտվել: Հոտաղները բլրից ցած ելին թռչում, առանց իրար հետ խոսելու, շրջկրված:

Ասուլի գիակը զրված եր շեմքում, փաթաթել ելին կարմիր կտորի մեջ: Ասուլի տատը գետնովը եր զիպչում, նրան հազիվ ելին պահում:

Գլուղացիները միջից բարձրացավ նա, բրնձիկ քանդակի պես, կանգնեց. սողողատի հարվածների պես հնչեց Ալեքսանի ձայնը. այդ սրընա բրնձիկանման ու ահարկու չեր: Շշուկները գաղարեցին և բազմության բազմաքանդակ քարացած դեմքը դարձավ դեպի խոտոլը:

Ընկեր գլուղացիներ, տեսնում եք Ասուլին, են ջահել հոտաղ աղեն ինչո՞ւ, ի՞նչ թավուր ա սպանված... — ձայնը չերեբաց. բոլորը սպասում էին:

— Ընկեր գլուղացիներ, հիմի մենք լաց չենք րլում... ես դուշմանությունով մեր արեխի քիթն ել չեն ծախ, բնդուր վոր ես սաղ կանգնած ենք, բնդուր վոր իրար բռնած ենք... Ասուլին սպանեցին նրա համար, վոր նա մեզ հետ եր, իրանց խոսքով չեր գնում... Սրանք իմանում են, թե կոխվ ա, ու մենք հաղթվում ենք. ել իմանում չեն, վոր պինդ ենք, այ, եսենց. ցուցց ա վեց ամուր բռունցքը:

— Մեր չերկիրը շինենք, մեր տնտեսությունն առաջ տանենք, մեր չերկիրը պաշտպանենք չքավոր ու միջակ գլուղացու ու բանվորի հետ:

— Մնաս բարով, Ասո՛ւ, մեր ոջախը մենք սաղ աշխարհում պտի վառենք...

— «Ես ջուրն իրա ճամպովը կգնա. ես ժամանակն իրա որենքովը կշարժվի», թո՛ղ սաղ իմանան...

Դեռ միքանի վայրկյան շշուկները սառել էին կանաչք արտասվում էին, աղամարդիկ հառաչում. Ղազրոն արտասվում եր չերեխի պես ու շշնջում:

— Յես ձեր կռնիցն եմ, դորթ ա, դուզ ես ասում, Ալեքսան, քիչ եր մնում ինձ ել արնաեր շինեցին:

Խոսեց Սերոն.

— Մեր հոտաղ հնկորը սպանեցին մենք բողոքում ենք...

Բազմության միջից ձայներ լսվեցին.

— Բողոքում ենք, ըսենց ա...

— Նրա արինը չեա ենք ուզում...

Փոքրիկ հոտաղները լացակումած՝ մոտենում էին Ասուլի դիակին, փափախները հանում, համբուրում էին ճակատը:

Ասուլի տատը չոքել էր կողքին, կանաչք բլունել էին նրան. տատի ձայնը կտրվել եր շշնջում եր.

— Ասո՛ ջան, քեզ վարդ են շինել ու դրել եստեղ. Ասո՛ ջան, եսքանը քեզ համար ցավում ա... Ասո՛ ջան դուդուկդ խի՞ չես ածում...

33.

Հետևյալ առավոտ Ասուլի դիակը տեղափոխում էին քաղաքի հիվանդանոցը. բնություն պիտի կատարվեր:

Սերոնն ձի հեծած թռչունն էր առաջից: Դիակի հետ դնում էր և Ղազարոն:

Տերտերի, Պետրեչի տնեցիները կալանքի տակ էին:

Ալեքսանը գործում էր, որ ու գիշեր դադար չուներ, քուն չուներ:

— Մի ասիլ՝ դշուղում ետքան դժար գործեր կան, մի ասիլ՝ ետքամ բաներ են անցկենում, — ասում էր նա:

34.

Աստվի սպանությունից հետո Սերոնն ել ավելի փաթաթվեց կոմսոմոլին:

Սերոն սիրում էր Ալեքսանին, նրա համառությունը, նրա անվհատությունը Սերոյին չեռանդ էր ներշնչում:

Մուքելի ամեն մի խեթ նայվածքից գեպի կոլլեկտիվը՝ Սերոյի մեջ պայքարը հրդեհվում էր, Սերոն ասում էր վճռական.

— Ապի, դու ըսենց գնա, չես եսենց կգնամ: Դու չես ընկերանում Ալեքսանի հետ, չես եմ ընկերանում:

Մուքելը խուսվ էր պահում կոլլեկտիվի անդամների հետ և մի անգամ հաշա աչքով չեր նայում նրանց վրա: Նա առանձնանում էր գոմում ու չերկար ժամանակ ափսոսողից դուրս չեր գալիս:

Ելի գամը գնաց, իր սիրած տեղը. շփեց չեղի ճակատն ու հառաչեց:

Մսուրի տակ չերկու պարկ ցորեն էր պահել, վորի մասին մենակ ինքը գիտեր, մեկ էլ չեղը. պարկերին վտարով խփեց.

— Ե՛հ, փառք ասածու, տուղ ա, մի հատ, չերկու հատ եսենց էլ կավելացնեմ, ու չեգս կջխավի. — մոտեցավ, գլուխը դրեց չեզան մեջքին ու շշնջաց.

— Դու իմ հին հնկերն ես, դու իմ պապական տանիցն ես, դու իմ մտերիմն ես, չեղը ջան: Ի՛նչ անենք, աշխարքը փոխվել ա, քու գինն էլ ա ընկնում, իմ գորությունն էլ ա ընկնում. հարամու պես ուրիշ թավուր գութան ու բան են արշա ընկել, հիմիկ էլ մեր հնկերության մեջ են ուզում բերեն: — Նայեց չեզի աչքերին ու շարունակեց. — Այ անասուն դու չել ես հասկանում, աչքերիցդ կրակ ա թափվում, միտդ են պալիս ընկերներդ՝ Ծաղիկը, Մանիշակը... Յես քեզ սիրում եմ, չես քեզ առանցի թալի թողալ չեմ. — ձեռքը գցեց չեզի պարանոցով:

Մուքելի կինը հետևում էր նրան, հենց շեմքում կանգնեց:

— Մասնիչի պես ինչ եք մարդի չեարից ման գալիս, միքիչ գինջ թողեք, ելի:

— Այ մարդ, վախում եմ՝ գժվես. ի՞նչ ցավ

ունենա, հո հիմի չեղ ստիտձ չենք ու հաստձ կոմ-
սոմոյ տղա ունենա:

Մուքելը հառաչեց.

Իմ ցափն ոչով հասկանում չի, չես աշխար-
քի վոչ տակին եմ, վոչ գլխին, մի թավուր եմ...

Նա շշմած՝ կանգնել եր գոմի մեջտեղը,
կինը ցավակցությամբ շրթունքները հպել եր:

— Վոնց վոր մի խամ աշառ, սրանց մեջն եմ
ընկել, ամեն կանից բզահարում են: Դենն եմ գնում
պապերիս քամակից, սիրտս ցավում ա, դեսն եմ
գալիս, ելի սիրտս ցավում ա...

Դու չեղ մեր ջահելի հետ գնա, ելի, ինչ
ունենա ուրիշ-ուրիշ ցավերի մեջ ես քեզ գցում. չես
ձեր միջին փոթոթվում եմ, — լացակումեց կինը:

— Ինչ անեմ, ես թավուր մտածմունքներով
իմ ոսկորները քարացել են, հիմի նոր չես կոմ-
սոմոյ չալտի դառնամ... ես մեր հնկերությունը
կոմսոմոյների հնկերության պես մի բան ա, ե...
մատը ցցեց. — Բա ես չեզին եսենց տենամ...

Կինը չեք հասկանում նրա տանջանքները.
մերթ ցավակցում եր, մերթ գալբանում նրա վրա
ու չգլխեր ինչպես համոզեր: Նա նեղացած հե-
ռացավ:

Մուքելը գնաց Յեգորի մոտ:

Յեգորը շուտ եր համոզվում. Յեգորը ցա-
վակցում եր Մուքելին ու գլուխը տմբացնում.
եզ միքիչ հանգստացնում եր Մուքելին:

— Յեգոր, մեր կողեկալիցը բո խեքն
ինչ ա կարում, Ալեքսանի միտքն ինչ ա, վոր
աշխատենք, բրաինք թափենք, չեաով ել չիմա-
նանք իմն ու քունը վորն ա, մեր երեխեքն ել
ետենց գնան: Յես վոր իմանալի, թե ես հնկերու-
թյան մեջ ըսենց ծրագիր կա, չես գովել ելի իմ
հալալ արինը հարամելի:

Յեգորը գլուխը տմբացնում եր:

— Այ տնաքանդ, մի բան ասա, ելի. — եե-
ղացավ Մուքելը:

— Վոնց վոր դուզ ես ասում, Մուքել, հա-
մա վոնց վոր Ալեքսանն ել դուզ ա ասում...

Մուքելը Յեգորին խեթ նայեց.

— Այ մարդ, գլուխդ տմբացնում ես, համ
ես ասում, համ են... քեզանից մարդ գլուխ չի
հանում. ասա, ելի, սրտովդ ա:

— Վոնց վոր լավ ա գործը գնում. հիմի երե-
խեքս լավ են, բոբիկ ու ճղտաված չեն, — պատաս-
խանեց Յեգորը:

— Վալ տամ ես գլխիս, մի դուզ խոսք ա-
սող չկա, սաղն ել ծովել են, մի դուզ հնկեր
չկա, վոր սրտովդ ըլի, խեղ-խեղքի տաք... ես
վոթեղից վորտեղ եկան մեր սիրտը պաժար գյե-
ցին. հաղաղ են, գինջ են, համա ելի մտիկ տանք...

Մուքելը խոռոված գնաց:

Կոլլեկտիվի անդամները հաժարովի էլին Ալեքսանի անակը. խորհրդակցութուն եր:

Մուքեն ու Յեգորը մեջք-մեջքի էլին տվել ու նստել թախտի մի ծայրին, կանաչք, յերեխաները շարվել էլին իրար կողքի. Ոհանի կինն առանձին պղպել եր Մուքենի դիմաց, իսկ մեջտեղը Ալեքսանը, վորի խոժոռ ու համառ հայացքը հսկում եր բոլորին: Բացակայում էլին Սերոն ու Նոյեմը:

Մեծ ու փոքր նայում էլին Ալեքսանի բերանին. նա սկսեց. պատմեց կոլլեկտիվի դուրսը:

— Վոնց վոր տեսնում եք, մեր կոլլեկտիվը մեծ գործ ա անում, մենք մեր իշխանության գծած խաղովն ենք գնում: Համա թաղա չենք սկսել ես գործն ու ելի շատ բան ունենք անելու. հիմի պետք ա մտածենք ես քունջերիցը դուրս գանք, մարդավարի ըլենք, իսկ դրա համար հարկավոր ա...

— Դուզ ա, — նրա խոսքը կտրեց Յեգորը. — հրեն իմ տունը կաթում ա. գոմիս պտաը բանդվել ա:

Մուքենը նրան մեջքով հրեց ու կամաց շշնշաց.

— Այ, դրան եմ ասում, վոր կոլլեկտիվը մեզ բան չի տալ:

Յեգորը գլուխը կախեց:

— Յեգներին ուտել ա պետք ու ես տարի խոտը պակաս ա: Ալեքսան, դրա մասին ի՞նչ պետք ա անենք. — վրա բերեց Գարոն:

Ապա անհամբեր ու նեղացած խոսեց Ոհանի կինը.

— Այ, գլխիս շորին մտիկ արեք, վոնց ա բծծվել, ու տեղաշարժներին յերես-աստառ չունենք. դե թող կոլլեկտիվը առնի...

— Ել ի՞նչ ես պճաճում. խոսքն ասելիս դինջ տաս, — նկատեց Ոհանը, բարկացած ու դժկամ նայեց կնոջ վրա:

Ալեքսանը լուռ, հոնքերը խոժոռած լսում եր:

Յերեխաներից միքանիսը բարձրացրին իրենց վոտներն ու ցույց տվին ծակ տրեխները:

Կոլլեկտիվի անդամները նայեցին ծակ տրեխներին:

— Դե բոլ ա, վոտներդ քաշեցեք, — ասաց Ոհանը ու նայեց Ալեքսանին, վոր ուշադիր նայում եր չորս կողմը:

— Պակասութուն շատ ունենք, — ասաց Յեգորը:

— Ախպեր, դե բոլ ա, գիտենք, վոր պակասութուններ ունենք, դուք ուզում եք միանդամից, — ելի խոսեց Ոհանը:

— Դուզ ա, — ասաց Գարոն:

— Ալեքսան, դու ի՞նչ կասես, — հարցրեց Ոհանը:

— Յես ել հենց գրանք եմ մտածում—վոր գործը նոր ա, դժվարութիւններ ել շատ ա. համա մենք մեզ քոմակ անելով, մեր իշխանութիւնն ել քոմակ անելով, ամենաառաջ մեր հողումը պետք ա մաշին բանացնենք, արակաոր բերենք. յես ասում եմ՝ ամենաառաջ եզ պետք ա ըլի, մնացածները մանր բաներ են, կամաց-կամաց:

— Տրակաոր, — կրկնեցին ուղումները:

— Տրակաոր, փին, — կրկնեց Մուքելը: Ասում են՝ մուկը ծակը չէր մտնում, ցախավելը պոչիցը կապեցին. հիմի մերն ա. հլամ եսքան դարգեր ունենք, մի մաշին ել բերենք, ջուռա-ջուռա սահմանքներ. — շնչաց Մուքելը ու վշտացած գլուխը կախեց:

Յեգորը նախեց Մուքելին ու ինքն ել գլուխը կախեց:

— Կասես դուզ ա ասում Ալեքսանը, հը', Մուքել, — հարցրեց նա:

— Զահրումար ա անում...

Յեգորը դժվարութեամբ եր շնչում. նա վորքան ուրախ կլիներ, յեթե յերկու կարծիք չլիներ, յեթե Մուքելն ել Ալեքսանի նման մտածեր. ես ժամանակ ինքը միանգամից մի կողմը կլինէր, իսկ աչքս մեկ նրան եր նայում, մեկ մշուսին:

— Հը, ինչի՞ չեք ել խոսում. ասեք, ելի: չըլի՞ թե դժվարանում եք. — հնչեց Ալեքսանի ձայնը:

Ոհանն ու Գարոն ուրախ բացականչեցին.

— Ալեքսան ջան, վոնց վոր ոգուտ ա, ապահով կըլի յերկերը, լավ կապրենք. թող հենց ըլի, վոնց վոր առաջավոր ա՝ հնենց կանենք:

Յեգորը գլխով համաձայնութիւն ցուց ավեց նրանց ասածներին. կանաչք ու յերեխաները լուռ խորհրդավորութեամբ լսում էին:

— Մեծ ու պատիկ ընկերներ ջան, — շարունակեց Ալեքսանը — հիմի պիտի խնայող ապրենք, սաղ մի տեղ հավաքենք ավելցուկը, վոր կարենանք եզ մաշինն բերել. ինչքան մեզ յեզ, կով վոչխար ունենք, պետք ա ծախենք, փող շինենք ու մաշինն բերենք. նրանից դենը մեր գործը հեշտ կլինի:

— Փին, — արանջաց Մուքելը, — փին, եզ եր պակաս:

— Յեգոր, իմանո՞ւմ ես՝ ի՞նչ ա ասում. դե հիմի հավանի դրա խոսքերը:

Յեգորն անհանգիստ շարժվում եր տեղում:

Ոհանը չէր շարժվում. Ոհանը հետևում եր Ալեքսանի մտքերին:

— Դուզ ես ասում, Ալեքսան, հետո վոր մաշինը բանի, լավ բերք ունենանք, ելի կով կառնենք, ելի վոչխար կուռնենանք. — ասաց նա:

— Հա, ինչ եմ ասել, — համաձայնեց Գարոն:

— Ըսենցով պետք ա մեր ես ջոջ-ջոկ տընտեսութիւնները միտտեղ անենք ու մարդախաբի ապրենք:

Հերթով նախեց բոլորի լերեսին. առանձնապես հայացքը կանգ առավ Մուքելի վրա:

Մուքելը գեթամությամբ կոկորդը մաքրեց.

— Ասա՛ մեր պապերը գերեզմանումը շուռ եկան... աշխարքի խելքն ու սահմանքը նրանք են դրել, հիմիկ սրանք հավան չեն, քանդում են: Ախպեր, շնորհակալ ենք, հաղադություն սիրող ա, քոմակ անող իշխանություն ա, համա նեքսեից խառնակում ա, տակ ու գլուխ ա անում:

— Թող շուռ գան, մեզ ինչ. մեռելների համար ել վոր մտածենք, մեր գործն առաջ չի գնա: Բա վոր տակն ու գլուխ չանի, ել ինչի՞ կուսակցություն ա, ել ինչի՞ իշխանություն ա: Պատասխանեց Ալեքսանը Մուքելի շշնջոցին:

Ոհանի կինը լերեսը լսաչափեց.

— Վնչ քուռանամ յես. հիմի նանխա բրնկսովեր եկավ, ոսկորները շաղ եկան. — ու բերանը ծռած՝ նախեց Մուքելին:

Ոհանը կանգնեց.

— Հնկերալինք ջան, մեծ ու պուճուր ջան, մենք ամենայն անանկն ելինք, սոված ելինք. մեզ ջարդում ելին, դուզ ամ, թե չե. մեր հարուստը գլխներիս կակալ եր կտորում: Ես իշխանությունը մեր սրալին ալ աղլուխ կապեց. ալսինքն թե՛ մենք մի բան ել ա չկորցրինք. հլամ մի մեծ բան գասեք եզ մեր իշխանությունն ա, հիմիկ ասում

եմ՝ մենք ել սոցխալխատական տոաջախորությամբ կերթանք. բայց դե ես անցկենալիք ճամպեն քաբոտ ա, պետք ա բարերը դեն շարտենք ու գնանք, դրա համար չպետք ա վհատություն քաշենք:

Վոգեորությունից վոտքերը դողում ելին:

— Յես ել եզ եմ ասում, — տեղից կանդնեց Գարոն ու ելի նստեց:

Յեզորը գլխով համաձայնության նշան եր անում:

Մուքելի համբերությունը լցվեց. կանգնեց հագլով մեջքը դրստելով, կասես մեկը գլխին խփում եր:

— Յես վաղուց պետք ա ասելի. յես մասնակցում չեմ եզ գործին. յես եզքամ ասածներին հետ համաձայն չեմ: Իմ մեռելներին գերեզմանումը թարսեցիք. յես եզքամ բանը տանող չեմ...

Ոհանի կինն աղերսական ու աչքերն արցունքոտ նայում եր Մուքելին.

— Հա, հա, եզ ասա. անասովածություն ա, մեղքումը կորանք:

Մուքելը շարունակեց.

— Պետք ա ասեմ, վոր Ալեքսանը միքիշլավ ժած չի դալի. ինքն երկու տարի ուրիշ տեղ ա մնացել, ուրիշ ող ա ծծել ու ուրիշ գնի մարդ դառել. հիմի մեր գլխին անհավատք, թաղա շինած բաներ ա ասում: Խեղճներս գլուխներս հա-

վաքենք. դա մեզ ուղում ա չեղից զյի ու մաշի-
նի ումտղին թողաւ. լատ վոնց չե: Յես Մասկո-
վի բալչեիկ չեմ. չես Մուքեյն եմ ու պապեր ու-
նեմ. չես գեղացի չեմ, ռանչպար եմ, չեզով բա-
նող մարդ եմ: Յես Ալեքսանի պես կարում չեմ
մտածեմ, գլուխս արաքում ա... փիլան:

Ալեքսանը ժպտում եր՝ աջ արմունկը սե-
ղանին հենած ու բռնեցքը ծնոտի տակ:

Յեզորը վոնց վոր զոդացնում եր ու իրան
լավ չեր զգում.

— Ադա, ինձ շշկլացնում եք,—ասաց նա
Մուքեյին:

— Քաշի, ջանդ դուրս գա —պատասխանեց
Մուքեյը:

— Դու գնա, բու չեզը բանացրու, պապերիդ
հասի. մեր արակտորովը մեր նպատակին հաս-
նենք. տեսնենք ո՞վ ում կփոշմանացնի. —ասաց
Ալեքսանը հանգիստ առնով:

Յեզորն ազատ շունչ քաշեց.

— Հաս, եդ ել ես դուզ ասում, Ալեքսան...

— Զուր բան ա, սուտ բան ա,—ասում եր
Մուքեյը:

— Այ մարդ,—Մուքեյի փեշից քաշում եր
կինը,—այ մարդ, խաչտառակիցիւր. Ոհանն ու
Գարոն կանգնեցին.

— Մուքեյ, ամոթ ա, ընկերության մեջ ըտենց

չեն խոտի, չերեխանցից քաշվի, մեր Ալեքսանին
դու վոնց ես ճանաչում. թող սաղ զեղն տոի
վոր նրան կառաւարիչ, զլուղիտորհուրդ ա ընտրել:
Յեզորը գլուխը ամբացնում եր:

Ներս մտան՝ Նոյեմը, Սերոն ու մեկն ել Ոհա-
նի տղան, կարմիր-բանակաւինը:

Աղմուկ, ուրախութուն բարձրացավ, հա-
լացքները դարձան նրանց կողմը:

Հայր ու վորդի համբուրվեցին... մայրը չոր-չոր
ընկավ տղայի վոտքերը. տղան բարձրացրեց մորն
ու հերթով բարեկեց բոլորին, առանձնապես ուշա-
գիր և սեղմ թափահարեց Ալեքսանի ձեռքը:

— Կոլլեկտիվի անդամներն ավելացան. հիմի ա-
վելի լավ կմտածենք ու վորոշում կանենք,—ա-
սաց Ալեքսանը.—Ես գոռով գործ չի. դուզ ա,
պակասութուններ շատ ունենք. ում խելքը չի
կտրում, թող կոլլեկտիվիցը դուրս գա. նրա սեղը
ուրիշները ընկերանում են ու արակտորի գործում
ձեռք են տալիս մեզ. ես մի բանը լավ իմացեք,
վոր իշխանութունը մեզ հետ ա, մեզ ոգնում ա:

Սերոն նայեց իր հորը, կարմիր-բանակաւին
Սիմոնն ել իր հորը. Նոյեմը ժպտում եր:

Մուքեյը ցածր շնչաց.

— Յես... համաձայն չեմ... —Մեջքը դարձրեց
դեպի նրանց ու գլխիկոր նստեց:

Յեզորը մեջքով հենված նրան՝ չերեսով դար-
ձավ դեպի Ալեքսանը:

— Իմ հոր տեղակ չես եմ,— ասաց Սերոն:
— Մենք ուզում ենք, վոր մաշինա բերենք
ու կոլեկտիվ մնանք,— ասացին Ոհանն ու Գա-
րոն:

— Յես ել ինչքան կարամ, կոլեկտիվին ող-
տակար կլինեմ,— ասաց Ոհանի տղան՝ կարմիր-բա-
ղակալին:

Յեգորն ել տեղից կանգնեց, նայեց չորս
կողմն ու հենվեց Ոհանին:

— Ադա, պակասութուններ շատ ունենք:

— Ապի, ապի, մեզ համար շորեր առեք. մեզ
համար չուստեր առեք... բացականչեցին չերե-
խաները:

Հնչեց Ալեքսանի ձայնը:

Հլամ կեղտոտ ենք, շորեր չունենք, հա-
մա չենք վնասվիլ, մաշիսեն կբերենք, լավ կլինի,
ըսեց կերթանք քոմակով, մեծ ու պտտիկ ըն-
կերներ ջան:

Մուքելը մենակ նստած՝ գլուխը կախել էր
ու քիչ էր մնում չերեխի պես հեկեկար...

— Զորը տանում ա. խոսքն առաջ ա տա-
նում. Պապուշի մեջն ել հալ չմնաց, վոր նրան մո-
տիկանամ, ես աշխարհիցն իմ գլուխը բան չի
հանում.— շշնջում էր նա առանձին, ինքն իր հա-
մար:

Մայրերը կոտակառարից ելին գնել ու նոր
կարել նրանց համար: Կոլեկտիվի չերեխաները
մի գուշն չթի շորեր ելին հագել:

Իրենց տնակների առաջ, մի մեծ տարածու-
թյան վրա արա ելին շինել, խաղում ելին:

Ալեքսանի տղան մի փայտի վրա կարմիր
կտոր էր կապել ու տնկել արտի մեջտեղը:

— Մեջը չմանեք,— բղավում էր նա, հոնքե-
րը խոժուած՝ մեծ պահապանի պես:

Զորացած խոտեր ելին հավաքում, բերում,
դարսում, վորպես թե ցորենի խուրձերն ելին:
Վազվզում ելին, կուսում, բարձրանում, ու խաղն
աջնապես կենդանի ու արագ էր ընթանում:

Մայրերը շեմքերից նայում ելին, իրար աչ-
քով անում:

Մուքելն իրեն գոմի դռան ձեղքից նայում
էր, գլուխը պտտում:

— Այ փշանաք դուք, հա, ինչ փշացել եք.
չերեխեն ել իրանց մեծերի պես են ժած գալի,
մտիկ տվեք Ալեքսանի փշին, վոնց ա գոռգոռում:

Սերոն ու Նոյեմը սավերում նստած կարդում
ելին:

Մի խումբ գյուղացիների հետ Ոհանն ու Ա-
լեքսանը շտապ գնացին:

— Մենք մեր ունեցածիցը կտանք:

Ալեքսանն տասց.

— Բան սովորեք, ամեն մի սրբ ձեզ համար
լիանդ ա, հլամ ջահել եք, հլամ դուք շատ պետ-
րական եք:

Նա համբուրեց Նոյեմի ճակատն ու թա-
փահարեց Սերոյի ձեռքը:

Ոհանն ու մշուսներն ել ձեռքերը սեղմեցին
ու ասացին.

Մեր կողեկոտիվի համար, հա, մեզ չմո-
ռանաք...

Ալեքսանը չերկար ժամանակ քարացել էր,
հայտն էր նրանց չեռելից՝ ծնոտներն՝ անշարժ,
հայացքը՝ հեռու:

Յերեխաները վազում էին ձիերի քամակից.
Սերոն ու Նոյեմը չեռ-չեռ էլին նայում, ժպտում:

Իսկ Մուքելը մի հատիկ չեզը գոմն եր քշում.
մեջքը կորացել էր, քայլերը թուլ էլին. գեմրի
վրա դժկամ ու հուսահատ կնճիռներ էլին չորա-
ցել, հառաչում էր խուլ, անլսելի.

— Տղիս չոյերը գցեցին, աղիս լինձանից ջո-
ղեցին. Ալեքսան, չեկածդ ճամպեն չորանար...

Յերեխաներն ահաղին աեզ վազել էլին ու
չեռ էլին գոռնում: Ջիերն ել չեցին չերևում, ան-
ցել էլին աչն ճանապարհո, վորտեղից մի ժամա-
նակ թռչում էր բրնձազուլն ու խոշորագեմ
մ սրղը:

Հիշեց Ալեքսանը, միքանի վաչկյան մտա-
զբաղ գլուխը բռնեց:

— Ալեքսան:

— Հնկեր Ալեքսան...

Ալեքսանն սթափվեց. խոժոռված ճակատը
ողարզվեց:

Միքանի ուրիշ գլուղացիներ կանգնել էլին
նրա կողքին.

— Մենք ենք, գործի համար ենք չեկել:

— Մենք ուզում ենք եզ մաշինին հսկերա-
նանք:

Ալեքսան, հիմի լինչ ես ասում, քու խեղճ
մերիցը շատ ա...

— Ասա, գլուխ գալու բան ա, մենք ել փոչ
գնենք:

Ասում էլին նրանք, իրար խոսք լրացնելով:

— Սպասեք, չավաշ, գեան եկեք, ասաց Ա-
լեքսանը: Հիմի հաշիս ետպես ա. մենք խնդրվել
ենք կառավարութանը. գուք եզ զիտեք, բա ց
պետք ա մենք ել բավականին գումար ունենանք,
վոր տրտկտոր կարենանք բերենք: Հո հեշտ չի,
մաշինա չա, կառավարութունն անքան ուժ չու-
նի, վոր առանց փոչ մաշին բաց թողնի. հիմի
հարցն եզպես ա. համ ել մեզանից մեկ չերկուրը
պետք ա քաղաք գնան, վոր հեռեն, գործը
գլուխ դա. եզպես ա, գործը դժարութուն ունի:

— Հնկեր Ալեքսան, մենք մեր տավարիցը ծախում ենք ու համաձայնվում ենք, վոր դու գնաս քաղաք:

— Մենք ել,—ասացին մյուսները:

— Իմ վտանները յափոտ են, դուք գիտեք, ու գեղումն ել շատ գործ ունեմ. չեմ կարող մի ուրիշն ընտրեք, վոր գնա եղ գործի մասին մտածի:

— Լավ, հնկեր Ռհանին ենք զրկում, նա չեւ հասկացող ա ու լավ գործ անող ա,—առաջարկեց գյուղացիներից մեկը:

— Թող եգպես ըլի, լավ, թող Ռհանը գնա, մեկ ել ձեզանից մի հոգի,—ասաց Ալեքսանը:

— Դրան ել ենք համաձայն, թող երկու հոգի գնան:

Ու զրուցելով Ալեքսանի հետ գնացին:

Միքանի շաբթից հետո Ալեքսանն Ռհանին գրություններ ավեց ու չերկար խոսեց նրա հետ.

— Գնա, Ռհան, գործը գլուխ բեր ենաեղ, չես ել ետեղ — թող մաշինը գեղը մանի. մեր հողերը տափ տեղ են, մաշին բանացնելու հարմար են. մեր կոլեկտիվի գործը կհեշտանա. մեր կոլեկտիվը կուժավանա:

Հանձնարարություններ ստանալով՝ Ռհանն ու մյուս գյուղացին ճանապարհվեցին քաղաք:

Ալեքսանի դեմքը են որը կարծես բրոնզանման լիներ, բայց ես անգամ հուսավառ փալով փողողվել եր նրա ճակատը: Նա շշնջաց.

«Ես ջուրն իրա ճամպովը կգնա»:

Ղարափիխա

1927 թ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0330030

21.702

9-16-50 4.

891.99

2h-85